

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**Київський національний лінгвістичний університет****Кафедра тюркської філології**

Кваліфікаційна робота магістра з

турецької філології на тему:

**ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА
МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ТУНА КІРЕМІТЧІ “МОЛИТВИ ЛИШАЮТЬСЯ
НЕЗМІННИМИ”)**

Студентки групи Мтур 53-21

факультету східної і слов'янської філології

денної форми навчання

Освітньої програми

Східна філологія: турецька мова і література,

переклад, методика навчання

Спеціальності: 035 Філологія

Спеціалізації: 035.068 Східні мови та

літератури (переклад включно),

перша – турецька

Полозок Дарії Сергіївни

Науковий керівник:

канд. істор. наук, доц. Ксьондзик Н.М.

Допущена до захисту

“ _____ ” _____ 2022 року

Завідувач кафедри

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ.....	7
1.1. Теоретичні засади вивчення лінгвокультурології.....	7
1.2. Лінгвокультурологічний аналіз та особливості його застосування.....	19
1.3. Поняття про мовну картину світу.....	26
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2 ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РОМАНУ “МОЛИТВИ ЛИШАЮТЬСЯ НЕЗМІННИМИ”.....	36
2.1. Лінгвокультурема у романі “Молитви лишаються незмінними”.....	36
2.2. Наявність сленгової лексики у романі та її семантичні особливості.....	50
2.3. Наявність іншомовної лексики у романі та її походження.....	58
Висновки до розділу 2.....	65
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ÖZET.....	79

ВСТУП

“Мова є найціннішим джерелом формування та вияву народної ментальності, саме через посередництво мови культура зберігається і передається в поколіннях” (Загнітко, 2017)

У сучасному світі питання комунікації є першочерговим і тому варто зауважити, що, спілкуючись із представниками іноземних держав, досить часто виникає проблема у порозумінні. Ми перебуваємо у взаємодії одне з одним за допомогою мови. Вона ж, у свою чергу, формує цю взаємодію у рамках культури, представниками якої ми є. Мова – це важливий засіб, що забезпечує набуття видимості усіх проявів життя людини та один з вагомих трансляторів культури.

Культура – це словник, до якого ми звертаємось, коли не можемо зрозуміти значення якогось поняття (Пишньоха, 2018, с. 39).

Культура народу – своєрідна пам’ять, яка фіксує та зберігає коди моделей життя цього народу протягом багатьох поколінь. Культура передається у спадок від покоління до покоління, як комплекс духовних і матеріальних цінностей, способу життя нації, який проявляється протягом століть з характерними інтересами, особливостями розуміння, моделями поведінки та характеру. На культурі позначається історія народу, його мистецтво, література, свята, поезія, народні пісні, а також мова, звичаї та традиції. Усе це можна розглядати як одну з характерних особливостей поняття культура. Лише з притаманними певному народу звичаями, культурним спадком, характерними віршами та піснями, цей народ є унікальним і самобутнім (Пишньоха, 2018, с. 39).

Лінгвокультурологія є одним із новітніх напрямів філологічних досліджень. Це галузь мовознавчої науки, що вивчає вияви культури народу в його мові та мовленнєвій діяльності, способи, засоби та форми, якими “мова зберігає в лінгвокультуремах елементи культури й передає їх через тексти в суспільну мовну практику” (Єрмоленко, 2009, с. 45).

Культура при цьому мислиться як спосіб життя народу, його духовно-матеріальна сутність. Відповідно лінгвокультурологія – наукова дисципліна про

взаємозв'язок і взаємодію “культури і мови в її функціонуванні”, про факти, реалії народної дійсності в усій її духовно-матеріальній цілісності, що відображені народним досвідом у мовних знаках та макрознаках; це лінгвістика народознавства – мовносеміотична система, що організує культурний континуум; це ментальна цілісність, онтологічно реалізована з допомогою різнорівневих мовних одиниць (Мацько, 2011).

Лінгвокультурологію можна розглядати, як “системно організовану дисципліну зі своїм сегментуванням залежно від аспекту вивчення, з опертям на логіко-понятійні категорії, образні чинники культури, знакову природу мови й культури”; як виокремлену щодо лінгвокраїнознавства, лінгвоантропології, етнолінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики галузь (Жайворонок, 2007, с. 20).

Актуальність обраної нами теми полягає, по-перше, у орієнтованості сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення особливостей лінгвокультурології. По-друге, у сучасній тюркології прослідковується необхідність у виявленні національної специфіки та особливостей турецького менталітету для кращого розуміння взаємозв'язку турецької мови та культури. По-третє, лінгвокультурологія викликає інтерес учених шкіл різних лінгвістичних напрямків, зокрема, українських тюркологів.

Метою нашого дослідження є комплексний лінгвокультурологічний аналіз роману Т. Кіремітчі “Молитви лишаються незмінними”.

Відповідно до мети було поставлено **наступні завдання**:

- визначити теоретичні засади лінгвокультурології;
- охарактеризувати поняття мовної картини світу;
- простежити специфіку використання лінгвокультурем у романі;
- прослідкувати наявність сленгової лексики сучасної турецької мови у романі та її семантичні особливості;
- розглянути наявність слів іншомовного походження у романі та дослідити семантичні характеристики іншомовних запозичень.

Об'єкт дослідження – роман Т. Кіремітчі “Молитви лишаються незмінними”.

Предмет дослідження – лінгвокультурологічні аспекти мови роману “Молитви лишаються незмінними”.

Матеріалом дослідження є роман Т. Кіремітчі “Молитви лишаються незмінними”.

Основні методи дослідження:

– метод словникових дефініцій, який використовується для визначення понять та розтлумачення термінів, які зустрічаються у нашій роботі;

– метод суцільної вибірки – для пошуку фактичного матеріалу дослідження;

– ситуативний аналіз – для встановлення функціонального навантаження лінгвокультурем у конкретній комунікативній ситуації у романі;

– метод трансформаційного аналізу тексту – для виявлення ядерних структур тексту мови оригіналу, що несуть у собі лінгвокультурний зміст, і перетворення їх на аналогічні структури у мові перекладу.

Новизна нашого дослідження полягає у тому, що вперше в українській тюркології було проведено лінгвокультурологічний аналіз на матеріалі турецького роману Т. Кіремітчі “Молитви лишаються незмінними”, розширено відомості про використання лінгвокультурологічного аналізу роману, написаного турецькою мовою.

Практичне значення нашої роботи полягає в тому, що результати дослідження можна буде використовувати в подальшій роботі над даною темою, а також у закладах вищої освіти на практичних заняттях з лексикології турецької мови, на вибіркових дисциплінах, таких як особливості турецької розмовної мови, лінгвокраїнознавство Туреччини, практикум з розвитку усного мовлення на основі турецькомовних текстів художньої літератури, мовленнєвий етикет Туреччини як складник культури спілкування. Цінність отриманих результатів визначається тим, що вони можуть прислужитися на лекційних та семінарських заняттях для студентів філологічного напрямку.

Апробація результатів досліджень відбулась на засіданні секції “Турецька та азербайджанська мови: проблеми граматики, семантики, перекладу” міжнародної

науково-практичної конференції “Ad orbem per linguas. До світу через мови”. Було опубліковано тези на тему: “Семантичні особливості сленгової лексики сучасної турецької мови на матеріалі роману Т. Кіремітчі “Молитви лишаються незмінними”, (матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Ad orbem per linguas. До світу через мови” (2022) Київ: Видавничий центр Київського національного лінгвістичного університету, С. 162-164).

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та анотації турецькою мовою.

У Вступі обґрунтовано доцільність вибору теми дослідження, її актуальність, визначено об’єкт і предмет, окреслено мету і завдання дослідження, наукову новизну, з’ясовано методи дослідження та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі “Теоретичні аспекти дослідження лінгвокультурології” визначено теоретичні засади лінгвокультурології та досліджено різні підходи до вивчення лінгвокультурології, досліджено поняття лінгвокультурем, охарактеризовано поняття про мовну картини світу.

У другому розділі “Лінгвокультурологічний аналіз роману “Молитви лишаються незмінними” було досліджено специфіку використання лінгвокультурем у романі, визначено наявність сленгової лексики сучасної турецької мови у романі та її семантичні особливості, прослідковно наявність слів іншомовного походження у романі та описано семантичні характеристики іншомовних запозичень.

У Висновках сформульовано основні результати дослідження.

Загальний обсяг магістерської роботи становить 71 сторінка тексту (без списку використаних джерел).

Джерельна база дослідження містить 81 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

1.1. Теоретичні засади вивчення лінгвокультурології

На сьогоднішній день спостерігається інтеграція певних галузей наук, на точках перетину яких створюються нові наукові напрямки. Подібним шляхом виникла і лінгвокультурологія, взявши початок з двох гуманітарних дисциплін – культурології та мовознавства. Лінгвокультурологія є результатом взаємодії мови та культури (Загнітко, 2017).

Мова є соціальним феноменом, який об'єктивує національні, політичні, ідеологічні, соціальні, комунікативні, дидактичні, художні, естетичні ознаки та запити суспільства. Його соціокультурне середовище – це людина, види її діяльності, результати праці, стосунки між людьми, соціальні інститути, тобто все, що формує світ культури в найширшому розумінні (Мацюк, 2019).

Культура – своєрідний стан, який зафіксував прояв думок, почуттів та реакцій людини на різноманітні ситуації, що виникають у контексті почуттів, вірувань, спілкування, побуту, особливостей харчування та одягу. Сформувані ці думки, надати почуттям форму і передати їх іншій людині стає можливим за допомогою мови. Всі думки та почуття формуються, виявляються, транслуються, втілюються за допомогою використання засобів мови (Akarsu, 1998 с. 88).

Зв'язок між культурою та мовою досліджувався лінгвістами ще у середині 19 століття. Саме тоді були закладені теоретичні основи, які дали напрямок розвитку сучасній лінгвокультурології. Одні з перших праць з лінгвокультурології належать В. фон Гумбольдту та О. Потебні. Саме за теорією німецького філолога межі світобачення окремої людини та всієї нації визначає мова. У працях нашого співвітчизника особлива увага приділена зв'язку мови з історією народу та культурномовному аспекту національного життя загалом. Г. Штейнталь, Г. Пауль, К. Бюлер розглядали нову дисципліну з точки зору психологічного напрямку лінгвістики (Загнітко, 2017, с. 27).

Лінгвокультурологічний аналіз – це галузь пізнавально-інтелектуальної діяльності, що може бути успішно реалізована в навчальному процесі і стати основою здійснення наукових порівняльних мовознавчих студій. У рамках порівняльно-історичного мовознавства питання зв'язку культури народу та його мови розглядали Я. Грімм та І. Гердер (Беценко, 2017).

У 20 столітті ідеї вчених розвивали Л. Вітгенштейн, Л. Вайсгербер, Ж. Дерріда, Ш. Баллі, Ж. Вандрієс, Ф. Боас, П. Флоренський, Г. Гадамер, М. Гайдеггер. Мова посідала одне з центральних місць у її філософських системах. Німецький філософ-екзистенціаліст М. Гайдеггер вважав мову першоосновою, яка не лише віддзеркалює, але й створює навколишню реальність, де існує людина. З цього витікає теза про те, що і культуру потрібно вивчати лише в контексті певної мови, оскільки мова становить одночасно продукт культури, її важливу складову частину і навіть умову її існування (Загнітко, 2017).

На сучасному етапі проблемами лінгвокультурології займаються українські та зарубіжні дослідники, найвизначнішими з яких є В. Жайворонок, В. Кононенко, О. Селіванова, А. Вежбицька (Загнітко, 2017, с. 27).

Лінгвокультурологія своєрідно перетинається з лінгвофольклористикою, етнолінгвістикою, лінгвокраїнознавством, лінгвосеміотикою, а також з етнографією, етнологією, країнознавством, міфологією, уснословесністю, культурологією, етикетом, релігієзнавством.

Лінгвокультурологія (від лат. *lingua* – мова і культурологія) – інтегрована галузь мовознавства, яка вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури та мови в її функціонуванні й узагальнює цей процес як цілісну структуру одиниць у єдності мовного й культурного змісту за допомогою системних методів з орієнтацією на сучасні пріоритети, суспільні цінності та норми культури (Енциклопедія сучасної України).

Лінгвокультурологія нині перебуває на етапі становлення і чітко тяжіє до виокремлення на межі етнолінгвістики та соціолінгвістики. Питання визначення об'єкта та предмета лінгвокультурології дискусійні. Л. Мацько називає об'єктом

лінгвокультурології взаємозв'язки мови і культури, їхню взаємодію, предметом – мовні одиниці, що несуть культурологічну інформацію, культурні цінності у формах національної культури і мови, мову як форму культури і словесне мистецтво як культуру (Загнітко, 2017).

О. Селіванова стверджує, що об'єктом лінгвокультурології є засоби мовної системи та її дискурсивні продукти, які фіксують культурно значущу інформацію, а предметом – способи фіксації цієї інформації в мові й мовленні. Ознаками лінгвокультурології вчені вважають орієнтацію на синхронну взаємодію мови і культури в живих комунікативних процесах; опис повсякденної картини світу в тому вигляді, в якому вона представлена в повсякденному мовленні носіїв мови, в різних дискурсах і текстах культури; вивчення не лише мовноестетичних знаків етнічної культури, а й відображення в мові й текстах надбань світової культури, інших культур різних епох, а також субкультур різних угруповань людей у межах етносу (Селіванова, 2004).

Водночас абсолютизація живої комунікації та орієнтація на синхронність обмежують об'єкт лінгвокультурології. Теоретичне підґрунтя лінгвокультурології сформували праці німецьких учених психологічного напрямку мовознавства (Й. Гердер, В. фон Гумбольдт, Г. Штайнталь, Г. Пауль), концепція про діяльнісно-творчий характер мови О. Потебні. Визначальним у формуванні лінгвокультурології стали мовний закон людства Л. Вайсгербера, ядром якого є закон рідної мови, досвід вивчення мов американського вченого Ф. Боаса, гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра-Ворфа (Загнітко, 2017).

О. Потебня розвинув ідею В. фон Гумбольдта про мову, як діяльність духу. Науковець також відстоював право національних мов і культур на самодостатній розвиток та відзначав сильний зв'язок мови з історією народу та еволюцією думки. На його думку, мова – це форма, у якій проявляється народний дух, а також є інструментом кодування національного світогляду (Потапенко, 2015).

В українській лінгвістиці кінця 20 – початку 21 ст. питання лінгвокультурології у межах інших наук або автономно розглядалися в руслі ідей М. Максимовича, М.

Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського, І. Огієнка, М. Костомарова, Б. Грінченка, В. Гнатюка, С. Килимника (Шарманова, 2015).

Межування українських лінгвокультурологічних досліджень з іншими галузями гуманітарного знання, а саме лінгвостилістикою, семасіологією, ономасіологією, фразеологією, фольклористикою, культурологією, етнологією, семіотикою, зумовлює їхню поліаспектність. Це питання розглядали Л. Лисиченко, С. Єрмоленко, Л. Мацько, В. Жайворонок, В. Ужченко, К. Тищенко, В. Кононенко, І. Голубовська (Грещук, 2009).

Першочерговими завданнями лінгвокультурології є уточнення методологічних засад, створення системи методів, методик, прийомів, формування термінологічного апарату, визначення культурномовної компетенції носіїв мови, виявлення культурної семантики мовних знаків та її інтерпретація, обґрунтування критеріїв виявлення культурно-специфічних одиниць (Енциклопедія сучасної України).

Лінгвокультурологічний аналіз має на меті виявити усі мовні одиниці, що вказують на культурну приналежність до конкретного народу, формулюють національну складову, орієнтують на етнічну ідентифікацію відтворюваних реалій та слугують маркерами національної картини світу. Філологічний аналіз використовується для узагальнення і синтезування виявлених даних при лінгвістичному та стилістичному аналізах, для встановлення взаємозв'язку між формою та змістом твору (Енциклопедія сучасної України).

Етапними в українській лінгвокультурології стали праці В. Кононенка, у яких розглянуто питання взаємозв'язків мови і культури, розкрито роль мови у створенні й розвитку культурних надбань, простежено на матеріалі української літератури вияви національної культури та мовної взаємодії (Загнітко, 2017).

Лінгвокультурологічна компетенція поєднує лінгвокультурологічні знання – узагальнений досвід, відображений у свідомості в мовній формі окремих слів, словосполучень, фразеологізмів, прислів'їв, приказок, художніх і краєзнавчих текстів, які включають знання історії країни, традицій, звичаїв народу, особливостей розмовної мови мешканців, побутового життя людей та лінгвокультурологічні вміння

– здатність використовувати отримані теоретичні знання і відповідні навички, наприклад, вміння аналізувати лінгвокультурологічну інформацію; вміння творчо використовувати лінгвокультурологічні знання (Хомаєва, 2013).

А. Загнітко пропонує наступні принципами лінгвокультурології:

– мова є найціннішим джерелом формування та вияву народної ментальності, саме через посередництво мови культура зберігається і передається в поколіннях;

– оскільки мова є суспільним надбанням, вона “присвоюється” кожним представником суспільства і дає можливість кожному носію мови формувати себе і своє уявлення про світ;

– мовні факти інтерпретуються з позиції ментальної лінгвістики; фразеологізми, символи, метафори розглядаються як носії культурних уявлень народу;

– особлива увага приділяється когнітивній семантиці, “культурним” змістам мовних знаків, формуванню концептосфери культури;

– дискурси культури визначаються з акцентом на національно-культурній специфіці мовної свідомості, виявленої в комунікації (Загнітко, 2017).

О. Селіванова виділяє такі риси лінгвокультурології:

– орієнтація на сучасний стан та функціонування мови й культури;

– матеріал і мета аналізу (мета лінгвокультурології – опис мовної картини світу в мовленні повсякденного життя носіїв мови);

– поширеність дослідницьких інтересів лінгвокультурології не лише на етнічну культуру і її відбитки в мові й мовленні, а на відображення в мові й текстах надбань світової культури, інших культур різних епох, а також субкультур різних угруповань людей у межах етносу та поза його межами (Селіванова, 2008, с. 261).

Культура як складна система, особлива форма спілкування, сукупність духовних і матеріальних цінностей існує у тісному взаємозв’язку з мовою. У центрі уваги лінгвокультурології стоїть людина як носій мови, її мовленнєва діяльність та культура поведінки, що роблять її частиною конкретної культури.

Слушною вважаємо думку В. Кононенка про те, що безпосередня співдотичність мови та культури виявляється в тому, що:

- мова і культура розвиваються в одному просторі й часі паралельно, в безпосередньому зв'язку з подальшим становленням народу;
- мова, як і культура, є виявом спільних креативних зусиль, наслідком діяльності народу та окремих його представників;
- усна народна творчість і художня література як провідні різновиди мистецької діяльності реалізуються в мові, в слові, які є не лише формою втілення творчого задуму митця, а й змістовим культурним компонентом;
- різні види мистецтва як складники культур можуть бути витлумачені й пізнані за допомогою засобів і знаків у вигляді текстів;
- кіномистецтво виявляє себе в поєднанні словесного, музичного і зорового рядів сприйняття, в наборах яких мова є визначальною (Кононенко, 2008 с. 8).

Професор кафедри культурної лінгвістики австралійського університету Монаша Ф. Шаріфіан у своїх лекціях “Cultural Linguistics” ділиться своїм баченням на проблематику, подає теоретичне підґрунтя для розвитку та виокремлення лінгвокультурології, як самостійної дисципліни (Sharifian, 2017).

До іноземних фундаментальних джерел варто додати роботу З. Зальцмана “Language, Culture, and Society”, у якій зібрана інформація, необхідна для дослідження мови та культури. Разом із групою авторів, З. Зальцман розглядає нюанси мови в контексті культури та суспільства (Salzmann, 2012).

Професор Єльського університету Т. Снайдер на спеціальному курсі “Timothy Snyder: The Making of Modern Ukraine”, пояснюючи взаємозв'язок історії, мови та культури, наголошує на тезі, що “не ми говоримо мовами, а мови говорять нами”. Для того, щоб розібратися у сучасних проблемах та критичних ситуаціях між країнами, потрібно комплексно підходити до вивчення історії (Snyder, 2022).

Взаємодія мови та культури завжди і у великій мірі привертала до себе увагу турецьких науковців, мислителів, письменників, відомих поетів тощо (Пишньоха, 2018). Зокрема, відомий турецький мовознавець і літератор, ідеолог кемалізму З.

Гьокальп висловив думку про те, що “культура – це гармонійна єдність релігійного, етичного, раціонального, естетичного, мовного і технічного життя певної нації” (Gökalp, 1975, с. 27). З. Гьокальп розглядав мову як дієве знаряддя для зміцнення національної свідомості.

Відомий турецький антрополог Б. Гювенч у своїй праці “Людина та культура” пише, що “слово *культура* використовується у чотирьох значеннях: у сфері науки як – цивілізація; з точки зору суспільства – як результат процесу освіти; з точки зору естетики – як твори мистецтва; у технологічному та біологічному плані – це репродукція, господарство, виробництво та поширення” (Güvenç, 1994, с. 96).

Турецький професор Туреччини М. Доган визначає культуру як:

- 1) сукупність системи цінностей, творів мистецтва, способів сприйняття суспільством подій, а також висновки, здобуті мисленневою діяльністю;
- 2) системні та обширі знання про світ;
- 3) розвиток смаку, критики та аналізу (Doğan, 2003).

Професорка Інституту імені М. Ататюрка Стамбульського університету Б. Акарсу зазначає, що культуру змінює мова, мислення, норми, звичаї соціуму. Дослідниця вважає, що література, мистецтво, філософія певного народу разом з його мисленням, культурою, звичаями і традиціями перебувають у постійній єдності з мовою. Передача звичаїв і традицій з покоління у покоління можлива лише за допомогою одного накопичувача – мови. Різновид бойового мистецтва “гюреш”, бої півнів, збір винограду, дитячі ігри, різновиди народних ігор, “орта оюну”, “ніч хни” і багато іншого – усе це характерні особливості турецької культури, її багатство та особливості, які відрізняють її від інших культур світу (Akarsu, 1998, с. 88-89).

Майбутні покоління у процесі опанування рідної мови вбирають не лише мову як засіб спілкування, вони автоматично опановують характерні моделі життя своїх предків та особливості, які властиві етносу, в якому вони жили. Мова занотовує у собі культуру народу і передає її немов послання (навіть як історичну довідку) сучасним та наступним поколінням (Akarsu, 1998, с. 88).

Один із творців турецького націоналізму І. Кафесоглу зазначає, що “цивілізація народжується з культур” (Kafesoğlu, 1998, с. 16). Вченому і культурному діячу професору Б. Гювенчу належить думка, що “цивілізація складається з культур, а культури – це складові цивілізації” (Güvenç, 2002, с. 97). Культура – це гармонійна єдність релігійного, етичного, раціонального, естетичного, мовного і технічного життя певної нації, таким чином, цивілізація – це колективна сукупність різновидів соціального життя різноманітних народностей, які належать до цієї цивілізації. У той час як культура є національною, цивілізація є інтернаціональною (Gökalp, 1975, с. 27).

Турецький журналіст та публіцист О. Туран зазначає, що “протягом багатьох століть турецький народ змінював території свого перебування, зазнавав впливу різноманітних релігій та цивілізацій. Це ставало причиною виникнення змін у мові, збагачувало та формувало її. Разом з цим, турецька мова завдяки своїй силі та життєздатності, змогла не тільки протистояти, але і перемогти ті мови і культури, з якими вона у різні періоди своєї історії перетиналась” (Turan, 1980, с. 191).

Професор педагогічного факультету університету Ерджієс А. Гьочер наголошує, що уявляти мову і культуру незалежними одна від одної неможливо. Якщо немає мови, культура схожа на будівлю без фундаменту. Наскільки багата мова певного народу, настільки жива і динамічна його культура (Göçer, 2012).

Історик літератури, критик і викладач М. Каплан вважає, що культура – це єдність усіх проявів життя певного соціуму, колективу, народу, які відрізняють цей соціум, колектив, народ від інших. Під проявами життя розуміються різноманітні цінності цього народу, які властиві тільки йому. Серед них можна назвати релігію, вірування, звичаї та обряди, особливості світобачення, історію, мистецтво, літературу, географічні об’єкти тощо. Проте найголовнішим серед них виступає мова цього народу. Функції та значення мови легко простежити крізь призму зародження, розвитку і передачі цієї культури наступним поколінням її представників (Kaplan, 2010).

На думку турецького фахівця з історії літератури Н. Банарли: “Турки – це спритний, швидкий та прудкий народ. Такий спосіб життя цього народу

відображений у його мові. З цієї причини в їхній мові замість багатоскладових слів використовуються переважно одно або двоскладові слова”. Турецький науковець порівнює мову з деревом: “Якщо мову назвати деревом, то культура буде її корінням. Дерево не може існувати без свого коріння, воно всихає та гине (Banarlı, 2010).

Як коріння підтримує життя і насагу у дереві, так і культура у мові. Мова, у свою чергу, беручи енергію у своєї культури, розкривається тисячами квітів, і стає деревом, яке дає чудовий врожай. Літературні твори, черпаючи теми з історії та реальних подій, – це і є ті плоди, які несуть своєму споживачу не тільки задоволення, але і користь” (Gökalp, 1975).

Турецький мовознавець Д. Гюнай у своїй праці “Мова та комунікація”, яка вийшла у 2004 р., характеризує функції та фактори взаємодії мови, культури та мислення. Автор висловлює думку про те, що “мова таке ж давнє явище, як і історія людства. Подібне можна сказати і про мовні дослідження. Очевидним є той факт, що вчення про мову ніколи не вичерпають себе, оскільки мова є живим організмом, який постійно оновлюється і змінюється” (Günaу, 2004, с. 7). Д. Гюнай акцентує свою увагу на тому, що мова, якою розмовляє людина, характеризує не тільки її соціальний статус, але й різноманітні життєві уподобання, що можна сказати і про певний етнос у цілому. Мовознавець зазначає, що дослідивши лексичний склад мови, якою розмовляв у певний період певний народ, можна досягнути різноманітні риси, притаманні цьому народові (політичний устрій, соціальний розвиток тощо), а дослідження лексики з культурним компонентом дасть змогу окреслити інші сторони життя народу, який розмовляє цією мовою (Günaу, 2004, с. 9).

Турецький письменник та лінгвіст М. Озкан присвятив свої дослідження взаємозв’язку мови та культури, мислення та літератури, результати яких відображені у його праці “Людина, комунікація та мова”. Турецький науковець наголошує на тому, що дослідження турецької літератури – ключ до пізнання історії та культури турецького народу (Özkan, 2008).

Праця сучасного дослідника турецької мови Ш. Юналана “Мова та Культура”, написана у науково-популярному стилі, містить цитати багатьох філософів,

письменників, поетів, психологів, культурологів та громадських діячів різних країн щодо ролі мови у суспільстві та її зв'язку з діяльністю людини. Дослідження наголошує, що “кожна мова відображає спосіб життя, культуру, бачення світу, етапи історичного розвитку того народу, який нею говорить. У той же час, у кожній мові своє розуміння світу та форма його виявлення, яка визначається шляхом лексико-семантичного аналізу слів-реалій, приказок, прислів'я” (Ünalın, 2005, с. 4).

У 2014 р. на базі університету “Газі” (м. Анкара, Турецька Республіка) було видано посібник під назвою “Лінгвокультурологія” (тур. “*Kültürdilbilim*”) за редакцією О. Козан (Пишньоха, 2018).

В українському мовознавстві багато робіт присвячено лінгвокультурологічним дослідженням, які виявляють національну специфіку певного етносу: доктор філологічних наук, професорка кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Т. Вільчинська (Вільчинська, 2014), кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та прикладної лінгвістики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Т. Шевченка О. Гапченко (Гапченко, 2011), доктор філологічних наук, професорка Київського національного університету імені Т. Шевченка О. Голубовська (Голубовська, 2010), професорка Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького С. Жаботинська (Жаботинська, 2008), мовознавець, доктор філологічних наук, професор В. Жайворонок (Жайворонок, 2007), лінгвіст, професорка інституту мовознавства імені О. Потебні Т. Радзієвська (Радзієвська, 2014), мовознавець, доктор філологічних наук, професорка, завідувач кафедри російської мови Інституту філології Київського національного університету імені Т. Шевченка О. Снітко (Снітко, 2008). Проте існують лише деякі роботи, присвячені дослідженню окремих мовних проблем на матеріалі турецької мови.

Серед українських тюркологів насамперед слід зазначити праці І. Покровської, присвячені турецькій фразеології та пареміології, мовній картині світу, турецькій

лінгвокультурі у цілому та окремим її концептам, а також розглянуто національно маркований лексико-фразеологічний рівень турецької мови.

Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри тюркології університету імені Т. Шевченка І. Покровська досліджувала взаємозв'язок релігійного й світського у турецькій мовній картині світу. Завдяки її дослідженням було висвітлено різногранні значення релігійної лексики турецької мови, для якої характерні національна маркованість та специфічні ознаки. І. Покровська у своїй монографії “Діалектика релігійного і світського в турецькому мовно-культурному просторі” зазначає, що у турецькій лінгвокультурі закріплені уявлення про релігійні звичаї, вірування, побут і культуру місцевого населення. (Покровська, 2016, с. 50).

На мовному рівні ці уявлення знаходять вираження у номінації лексичних одиниць, у системі фразеології і пареміології турецької мови. Зокрема, в ісламі представлені такі універсальні поняття, як Добро, Зло, Милосердя, Покарання та інше, які по-різному вербалізуються у турецькому релігійному дискурсі: *sevgi, aşk* (укр. любов); *iyilik, hayır* (укр. добро); *kötülük, hınç* (укр. зло); *aldatma, hile, ikiyüzlülük, riyakârlık* (укр. лицемірство), *yasa, kanun* (укр. закон); *dünya nimetleri* (укр. земні блага). І. Покровська зазначає, що мова й релігія сполучені складними взаємозв'язками, які закріплені у свідомості людини та здатні впливати на відображення життєвих реалій у самій мові; вони поєднуються на різних рівнях, що реалізуються у мовній системі у вигляді діалектики релігійного та світського, представленої десакралізацією та сакралізацією мови (Покровська, 2016, с. 109).

Тюркологиня А. Костюк аналізує роботи турецьких учених з лінгвокультурології і акцентує увагу на тому, що ідеї наукових робіт сучасних турецьких мовознавців щодо зв'язку мови, культури, мислення та літератури в цілому не відрізняються від панівних ідей мовознавчих досліджень вітчизняних учених. А деякі з них, такі, як наприклад, про первісне творення слів на основі асоціацій, сприйняття людиною світу через призму мови, якою вона говорить, та своєрідність системи мислення кожного народу, на яку вказує структура його мови, є прямим

продовженням гіпотез, висунутих ще у ХІХ ст. українським ученим О. Потебнею (Костюк, 2009).

Тюркологиня О. Борух у своїх працях аналізує крилаті вислови, які характеризуються національною забарвленістю, і зазначає, що у турецькому суспільстві, де головною релігією є Іслам, джерелом крилатих висловів є Коран, священна книга мусульман. У турецькій мові досить часто використовуються слова пророка Моххамеда: *Bir baba çocuğuna güzel ahlaktan daha üstün bir miras bırakamaz* – “немає кращого спадку, який може залишити батько дитині, аніж мораль”; *Zengin, çok mala sahip olana denmez, zengin kalbi olana denir* – “багатий не той, хто має багато майна, а той, у кого є серце”. Поширеними є також слова, що належать пророку Алі: *Hak, körelmez bir kılıçtır* – “справедливість – це невидимий меч”; *Cehaletten daha tehlikeli bir hastalık yoktur* – “немає небезпечнішої хвороби за невігластво”; *Kişi, dilinin eserdir* – “людина – це витвір своєї мови” (Борух, 2009).

Тюркологиня Е. Мініахметова досліджувала фразеологічні одиниці турецької мови зі значенням “*релевантність/нерелевантність висловлювання*”, яке відіграє важливу роль у свідомості турецького етносу. У висновках своєї роботи дослідниця зазначає, що звернення до внутрішньої форми фразеологізмів дозволяє визначити мислення турецького народу та відображення його ставлення до адекватної та неадекватної мовної діяльності. Перспективним з погляду наступних досліджень є зіставлення особливостей стереотипних мовних процесів у різних мовах (Мініахметова, 2011).

Старший викладач кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету імені І. Мечникова Г. Шаглі у науковій статті під назвою “Мова у ролі індикатора культурної орієнтації етносу на прикладі турецької мови” розглядає мову як вагому частину етнокультури, яка відбиває етнокультурні, народнопсихологічні й міфологічні уявлення та переживання. На думку вченого, етнолінгвістичний аспект наукових студій передбачає вивчення наслідків впливу на мовну структуру міфології, психології, звичаїв, побуту, вірувань, обрядів, загальної культури й менталітету етносу, що “стосується теорії номінації, корпусу окремих шарів лексики, теорії

значення, народної фразеології, пареміології” (Шаглі, 2008). На прикладі турецьких прислів'їв авторка наводить варіанти асоціативних паралелей у турецькому світосприйнятті (наприклад, сонце – джерело здоров'я, правда, істина, світле), вербальні семантичні коди (весільні обряди, обряди народження дитини, найменування акціональних елементів обрядів).

Отже, лінгвокультурологія – це дисципліна, яка включає інші науки з метою дослідження культурної спадщини конкретного етносу. Сьогодні питаннями лінгвокультурології в Україні займаються С. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Калашник, Л. Мацько, О. Селіванова, в Польщі – А. Вежбицька, Є. Бартмінський. Питання лінгвокультурології висвітлюють видання “Етнос і культура”, “Лінгвістика. Лінгвокультурологія”, “Український світ у наукових парадигмах”. У сучасній лінгвокультурології виокремлюють кілька напрямів дослідження: фразеологічно спрямований (В. Ужченко, О. Селіванова), концептологічний (В. Кононенко, Л. Лисиченко), лексикограматичний (В. Жайворонок) та лінгводидактичний (В. Кононенко, Л. Мацько).

1.2. Лінгвокультурологічний аналіз та особливості його застосування

Л. Мацько в українській лінгвокультурології є однією з тих, хто досліджує лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту. На думку Л. Мацько, “лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту передбачає добру загальнолінгвістичну орієнтацію в тексті і вимагає знання теоретичних засад лінгвокультурології, її методології й методики аналізу основних понять лінгвокультурології: лінгвокультурний концепт, національна лінгвокультурна ментальність, лінгвокультурема, культурна сема, культурна конотація, культурний фон, культурний простір, культурна традиція, культурна спадщина, культурна парадигма” (Мацько, 2011).

Лінгвокультурологічний аналіз тексту забезпечує сприйняття тексту як цілісного системного утворення через призму його мовних і культурологічних характеристик. Лінгвокультурологічний аналіз тексту характеризується комплексністю, інтегративністю і в деякій мірі універсальністю (Мацюк, 2019).

Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту полягає у виявленні мовних одиниць, що слугують засобами позначення етнічної дійсності, мають чітко виражене національне забарвлення, орієнтують на етноідентифікацію відтворюваних реалій, слугують маркерами національної картини світу; у встановленні культурної семантики різнорівневих лінгвоодиниць; у з'ясуванні народознавчого характеру повідомлюваної в тексті інформації; у пошуку та описові особливостей реалізації в тексті ментальності мовця.

Доктор філологічних наук, професорка, професор кафедри української мови Сумського державного педагогічного університету імені А. Макаренка Т. Беценко у своїй роботі “Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту в парадигмі сучасних наукових студій: базові поняття” виділяє мету, основні завдання, об’єкт та предмет лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту. Таким чином, метою лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту, на думку Т. Беценко, є цілеспрямоване виявлення, аналіз та опис мовних одиниць, що співвіднесені з певним етнокультурним простором, що є характерною ознакою народного континууму – його духовно-матеріальної дійсності.

У своїй роботі Т. Беценко пропонує низку завдань лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту:

- з’ясувати ідейно-тематичну спрямованість текстової інформації в аспекті її етнокультурної аргументації;
- охарактеризувати загальний культурний фон, представлений в тексті; встановити співвіднесеність тексту з певною культурою, етносоціумом, що реалізує культурну дійсність у назвах предметів духовно-матеріальної сутності; мотивувати з погляду традицій певної культури образно-сюжетну канву тексту, персонажі та образи як складники етнодійсності; виявити мовнокультурний феномен тексту з позицій ментальності автора, у контексті доби;
- встановити різнорівневі мовні одиниці, що пов’язані з певним культурним, культурно-мистецьким, лінгвокультурним, народноповітовим, народознавчим

контекстом і відтворюють етнодійсності в тексті; класифікувати та описати лінгвокультуреми;

- осмислити стильову та жанрову належність тексту з погляду етнокультурної, мовнокультурної, мовноестетичної дійсності, національних мистецьких традицій, культурно-естетичних настанов, норм;

- довести лінгвокультурну належність тексту на підставі аналізу його різносистемної мовної організації; виявити засоби та способи відтворення культури на прикладі опису мовного матеріалу;

- пізнати мовнокультурну своєрідність тексту з урахуванням та на основі сфери спілкування і ситуації, на яку орієнтований текст, функцій тексту, фактора адресата, типу мислення, форми та типу мовлення;

- охарактеризувати лінгвокультуреми з урахуванням етимологічних, культурносемантичних, стильових та стилістичних відомостей;

- розглянути мовно-естетичні знаки національної культури, засвідчені в тексті, як факти інтелектуально-образної діяльності, як показники творчого духу;

- обґрунтувати вагу лінгвокультурних одиниць у плані формування мовноетнічної картини світу в художньому творі;

- дослідити лінгвокультурні одиниці, використані в тексті, осмислити майстерність авторського змалювання етноконтинууму на прикладі актуалізації відповідного мовного матеріалу, схарактеризувати вміння митця представити лінгвокультурну дійсність у художньому творі; довести вирішальне значення мовної субстанції, що є тлом, яке створює певну етночасопросторову дійсність;

- мотивувати емоційний колорит тексту, співвідносячи його естетику з етнокультурною мовленнєво-етичною, мовленнєво-етикетною традицією певної культури.

Об'єктом лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту Т. Беценко виділяє мовнокультурний феномен організації тексту як різнорівневої, різноаспектної цілісності, що є фрагментом етнобуття, фактом етнодійсності, реалією духовноматеріальної життєдіяльності етномовця.

Предметом лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту Т. Беценко виділяє аналіз мовних одиниць, що співвіднесені з етнокультурним соціумом, що є характерними складниками його мовно-побутової дійсності, створюють необхідний культурний фон тексту.

Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту передбачає обов'язкове визначення:

1) теми, ідеї, мотивів твору, з'ясування специфіки сюжету та композиції, встановлення образів та персонажів з загальною характеристикою зв'язку з національною культурно-мистецькою, літературною традицією, канонами національного літературного жанру, фольклорними джерелами; окреслення культурного часу та культурного простору, що реалізовані в тексті; встановлення культурного фону;

2) обґрунтування стилю тексту, жанру; сфери спілкування; ситуації, на яку орієнтований текст; визначення основних функцій тексту; фактора адресата; типу мислення; форми мовлення з підкресленням етнокультурного, національного характеру означених реалій, їх ментального колориту, етноонтологічної виразовості;

3) аналіз загальних стильових рис тексту в етнокультурному аспекті; спостереження за мовною організацією тексту, опис мовних ознак тексту на всіх рівнях з урахуванням етнокультурної, мовнокультурної, етнолінгвістичної, етнографічної, народознавчої інформації;

– характеристика фонічних засобів, реалізованих в тексті, що засвідчують зв'язок з певною етномовнокультурною дійсністю (позначення вимови, наголошування слів); виявлення ознак національно-культурної просодики (ритму, метру);

– аналіз лексичних одиниць: виокремлення лінгвокультурем; виявлення етнографізмів, діалектної лексики; з'ясування культурних сем, що позначають культурні реалії; встановлення наявності культурологічних концептів з обґрунтуванням їхньої контекстуальної семантики; характеристика лексичного складу тексту як відображення національномовної картини буття, репрезентованої в

твори; спостереження за використанням стилістично маркованих етноодиниць, за культурною конотацією стилістичних значень мовних одиниць, визначення їхньої етнокультурної належності та емотивної виразовості; етнокультурна характеристика фразеологічних конструкцій, окреслення культурної семантики сталих виразів, їхньої народознавчої належності, особливостей уживання;

– обґрунтування етнолінгвокультурної специфіки граматичної організації тексту: актуалізації національно-мовної словотвірної бази, характерних морфологічних одиниць, забезпечення актів комунікації; з'ясування національно-мовного колориту, що властивий синтаксичним структурам;

4) характеристика тропеїстики: виявлення традиційних для певної культури художньо-виражальних засобів, встановлення їхньої культурної семантики, специфіки уживання; аналіз епітетів, метафор, перифразів, символів як лінгвокультурних одиниць – як мовно-естетичних знаків національної культури з традиційною семантикою, конотацією, специфікою уживання, з урахуванням їхньої архетипової природи; обґрунтування сутності національно-культурної естетики, притаманної мовним одиницям; опис національно-мовного емоційного колориту тексту як способу та засобу представлення культурної інформації; загальний культурно-емоційний фон тексту;

5) фіксація інтертекстуальних культурних зв'язків у тексті, мотивація їхніх стильових та стилістичних потенцій. Лінгвокультурологічний аналіз тексту не обов'язково здійснювати на прикладі спостереження за мовною організацією та культурно-стилістичною семантикою одиниць, реалізованих у творах, присвячених описові української дійсності. Те, що національні художні тексти, по можливості, обов'язково повинні бути проаналізовані у вказаному аспекті, безсумнівно.

У розумінні А. Потебні, культурний компонент – це центр образу, одна з його ознак, що переважає над усіма іншими. Внутрішня форма, крім фактичної єдності образу, дає знання цієї єдності; вона є не образ предмета, а образ образу, тобто уявлення (Потебня, 1913).

Як зауважує Т. Беценко, лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту полягає у виявленні різнорівневих мовних одиниць, що безпосередньо вказують на народомовне, лінгвоетнічне, країнознавче середовище. Завданням лінгвокультурологічного аналізу є:

- з'ясування ідейно-тематичної спрямованості текстової інформації в аспекті її етнокультурної аргументації;
- схарактеризувати загальний культурний фон, представлений у тексті;
- осмислити стильову та жанрову належність тексту з погляду етнокультурної, мовнокультурної дійсності;
- встановити різнорівневі мовні одиниці, що пов'язані з певним культурним контекстом і забезпечують відтворення етнодійсності в тексті;
- мотивувати емоційний колорит тексту, співвідносячи його естетику з етнокультурною мовленнєво-етичною традицією певної культури (Беценко, 2017, с. 249).

Виділяють орієнтовну схему лінгвокультурологічного аналізу:

- визначення належності тексту до конкретного історичного періоду розвитку української літератури;
- визначення мовних образів автора, персонажів;
- виокремлення з тексту культурної інформації, пов'язаної з загальною концепцією художнього тексту;
- визначення в тексті лінгвокультурем та їхня цілісна характеристика з погляду лінгвокультурології (Мацько, 2009, с. 361).

Складнощі, які можуть виникнути у процесі лінгвокультурологічного аналізу тексту, пов'язані:

- з незнанням відповідного термінологічного апарату та з невмінням його використовувати;
- з відсутністю умінь та навичок здійснювати аналіз тексту, з неволодінням методикою аналізу мовного матеріалу, методикою роботи з науково-довідковою літературою;

– з браком знань про світ, інші культури та цивілізації;

– з відсутністю чуття мови. Лінгвокультурологічний аналіз дає змогу всебічно осягнути іншу етнічну дійсність за допомогою мови. У процесі виконання такого виду роботи значно розширюється світогляд індивіда, пробуджується його інтерес до культури інших народів.

Матеріалом для лінгвостилістичного аналізу художнього тексту можуть слугувати архаїзми, історизми, діалектизми, професіоналізми, жаргонізми, терміни, індивідуально-авторські новоутворення з погляду семантики та словотвору, застарілі або ненормативні мовні явища в контексті фонетики, морфології або синтаксису.

Лінгвостилістичний аналіз художнього тексту передбачає дослідження лінгвістичних засобів з врахуванням індивідуального стилю письменника. Завдання лінгвостилістичного аналізу тексту полягає у встановленні зв'язків між мовними засобами, щоб більш глибоко дослідити особливості побудови художнього тексту.

Лінгвокультурологічний аналіз, на думку Л. Мацько передбачає “з’ясування змісту термінологічного поняття лінгвокультуреми як таких мовних одиниць тексту, в семантиці яких зосереджена вагома і актуальна культурна інформація” (Мацько, 2009 с. 358). Дослідниця наголошує, що лінгвокультурологічний аналіз передбачає високий рівень загальнолінгвістичних та лінгвокультурологічних знань, розуміння методології та методики аналізу, основних категорій лінгвокультурології (Мацько, 2009, с. 357).

Варто зазначити, що поняття “лінгвокультурема” слід розуміти як мовний знак, що містить культурну інформацію. Це базове поняття лінгвокультурології, яке служить для позначення мовленнєвих одиниць культурного змісту. Термін лінгвокультурема вперше був введений російським мовознавцем В. Воробйовим. У розумінні В. Воробйова, лінгвокультуремою є сукупність форми мовного знаку, його змісту та культурного сенсу, супроводжуючого цей знак (Воробйов, 2008).

Слушною вважаємо думку кандидата філологічних наук кафедри стилістики української мови Інституту української філології Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Н. Медвідь, що лінгвокультурема – це “мовна

одиниця, яка вербалізує загальнолюдську та національну інформацію про культурні цінності та реалії” (Медвідь, 2009, с. 9). Дослідниця протиставляє поняття лінгвокультуреми та лінгвокультурного концепту й наголошує, що один концепт може реалізовуватися різними лінгвокультурами, тобто лінгвокультурема вербалізує концепт. На сьогодні немає єдиної класифікації лінгвокультурем, оскільки існують деякі розбіжності у тлумаченні самого поняття “лінгвокультурема”.

Н. Медвідь зауважує, що для аналізу лінгвокультуреми як мовного явища, що характеризується різноманітністю взаємовідношень і взаємозв’язків з іншими явищами, необхідно комбінувати різні методи дослідження, зокрема метод лінгвокультурологічної інтерпретації із залученням компонентного, словоцентричного, текстоцентричного, та когнітивного аналізів, метод лінгвокультурологічного поля), які в сукупності дають змогу створити цілісне уявлення про лінгвокультурему, її мовний та позамовний зміст, забезпечити комплексний поетапний аналіз лінгво культуřeми у художньому тексті (Медвідь, 2009).

Отже, лінгвокультурема – базове поняття лінгвокультурології, основна одиниця лінгвокультурології. Найзагальніше визначення лінгвокультуреми – це мовний знак, що включає в свій зміст культурний компонент. Головними джерелами лінгвокультурологічних досліджень науковці вважають словники, живу народну мову, фольклор, твори класичної та сучасної літератури.

1.3. Поняття про мовну картину світу

Термін *картина світу* вперше, як відомо, ужив німецький фізик Г. Герц у працях, які присвятив вивченню фізичної картини світу. Зазначений науковець трактував цей термін як “сукупність внутрішніх образів зовнішніх предметів, з яких логічним шляхом можна отримувати відомості щодо поведінки цих предметів”.

Відповідно до відмінностей у світоглядах між народами, лінгвісти використовують поняття *мовна картина світу*, яке ввів послідовник В. фон Гумбольдта – німецький мовознавець Л. Вайсгербер у своїй роботі “Мова та

філософія. Питання мовознавства” (1993). Кожна мова по-своєму пояснює світ та його концепцію, тобто має свою особисту картину світу (Живіцька, 2010).

Л. Вайсгребер виділяє такі основні характеристики мовної картини світу:

– мовна картина світу, з одного боку, є наслідком історичного розвитку етносу і мови, а з іншого боку, є причиною своєрідного шляху їхнього подальшого розвитку;

– мовна картина світу – це система всіх можливих змістів: духовних, які визначають своєрідність культури і менталітету окремої мовної спільноти, і мовних, які визначають існування і функціонування самої мови;

– мовна картина світу мінлива у часі, як будь-який “живий організм”, піддається розвитку, тобто у вертикальному (діахронічному) сенсі вона на кожному етапі свого розвитку нетотожна сама собі;

– мовна картина світу чітко структурована і в мовному вираженні є багаторівневою. Вона визначає набір звуків і звукових сполук, особливості побудови артикуляційного апарату носіїв мови, просодичні характеристики мовлення, словниковий склад, словотворчі можливості мови, синтаксис словосполучень та речень, а також пареміологічний запас;

– мовна картина світу створює однорідність мовної сутності, і сприяє закріпленню мовної, а отже і культурної, її своєрідності бачення світу і його позначення засобами мови;

– картина світу будь-якої мови є тією силою, яка формує уявлення про навколишній світ за допомогою мови, як “проміжного світу” носіїв цієї мови;

– мовна картина світу існує у певній однорідній самосвідомості мовної спільноти і передається наступними поколіннями завдяки певному світобаченню, правилам поведінки, способу життя, закарбовані засобами мови;

– мовна картина світу конкретної мовної спільноти і є її загальнокультурним надбанням (Вайсгребер, 1993).

Мова – це система, у якій зафіксований досвід і знання народу, яка дозволяє людині уявити, описати світ. Когнітивна лінгвістика вважає, що мовна картина світу

залежить від культурного досвіду та фізичного, оскільки світ – це не лише мова, а і сама людина та навколишнє середовище.

Поняття “картина світу” широко використовується в різних галузях і поділено на різні групи: безпосередня картина світу та опосередкована картина світу, досліджувана Й. Стерніном, З. Поповою, наукова картина світу, релігійна, міфологічна, яку досліджувала Т. Нікульшина. Особливості мовного сприйняття розглядалися ще на початку 19 століття В. Гумбольдтом. Після чого наступні спроби заглибитися в проблематику мовної картини світу базувалися на гіпотезі лінгвістичної відносності Е. Сепіра та Б. Ворфа та на працях етнолінгвістів. М. Гайдеггер говорив, що є відмінності між поняттями “картина світу” та “мовна картина світу”. Перше – відображення реального світу, друге – фіксація, кодування цього відображення за допомогою знаків (Гайдеггер, 1938).

Мова – це основна складова культури і водночас її знаряддя. Культура народу вербалізується у мові, а мова відображає ключові концепти культури, відтворюючи їх у словах. Таким чином, мова створює суб’єктивний образ об’єктивного світу. Мовна картина світу антропоцентрична за своєю суттю і відбиває не лише образ світу сам по собі, а й фіксує правила орієнтації людини у світі, задає стереотипи сприйняття (Іваненко, 2009). Мовна картина світу – це бачення світу, яке втілене у мові кожної нації і немає однакових мовних картин. Свого часу ще В. фон Гумбольдт говорив, що в межах одного народу мова формує картину світу.

Г. Алімжанова зазначає, що до основних властивостей картин світу належать історичність, цілісність, поліінтерпретованість, здатність до еволюції, комплексність, розмаїття (Алімжанова, 2010, с. 98).

Доцент Києво-Могилянської академії, кандидат філологічних наук І. Штерн у своїй роботі “Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики” зазначає, що основними напрямками, у яких розвиваються дослідження мовних картин світу, є:

– систематизація та аналіз філософських, світоглядних концептів у звичайному житті, художній літературі і у мовній свідомості;

– дослідження національно-специфічних, так званих “наївних” знань про певні реалії, які однойменні в наукових галузях, наприклад, “наївна” фізика часу та простору, “наївна” анатомія, “наївна” геометрія; подібні лінгвістичні конструкції допомагають відкривати специфічні та національні універсалії та встановити внутрішні закони формування мовних значень;

– етноцентричні дослідження розвивають початкові теорії та гіпотези і основою таких досліджень є теза, що мова – національно специфічний феномен у якому відображаються також національний характер; мета подібних досліджень у вивченні особливостей національного характеру через національну мову;

– спостереження та аналіз зближення наукової картини світу із наївною до утворення “наївно-наукової” ментальності (Штерн, 1998, с. 157-158).

Картина світу може змінюватися з часом і відповідно до цього для кожного історичного проміжку часу є відповідна своя картина світу. Незважаючи на складну та багатогранну структуру картини світу, є можливість виділити універсальну картину світу, підходящу для всіх людей, проте вона буде доволі розмита та абстрактна. Цьому сприяє низка нюансів, найосновніший – наявність бінарної опозиції чорного та білого. Для якоїсь культури біле буде означати, щось позитивне, добре, радісне, а чорне – негатив, смерть, тугу, печаль, а для іншої навпаки, наприклад, для китайців. Картина світу в основному залежить від мови, оскільки саме в мові виражаються культурні елементи та звичаї.

Порівнюючи наукову картину із мовною, можна помітити, що мовна картина доволі суб’єктивна і вона фіксує знання, осмислення та сприйняття світу відповідно до конкретного народу на етапі формування мови. Тому важливо віднайти основні вияви співвіднесення концептуальної картин світу:

– мовна картина розвивається, але не настільки швидко, як наукова і це відбувається під впливом різних національно-культурних та суспільно-історичних процесів;

– у свою чергу мовна картина передусє концептуальній, оскільки вона формувалась впродовж усього періоду становлення національної мови (Кононенко, 2008, с. 28).

У “Загальному мовознавстві” С. Семчинського (1988) вказано, що Е. Сепір та його учень Б. Ворф сформулювали теорії про лінгвістичну відносність. У цій теорії йдеться про те, що процеси сприйняття і мислення людини зумовлені етноспецифічними особливостями мови. За цією теорією навколишня дійсність — це безладний потік різноманітних вражень, закон і порядок у який вносить мова. Але у кожній мові свої власні форми, тому й дійсність уявляється по-різному людям, які розмовляють різними мовами. Звідси робиться узагальнення, що й логіка не відбиває дійсності, а залежить цілком від мови, тому, натякає Б. Ворф, якби І. Ньютон говорив не англійською мовою, а мовою індіців хопі, його концепція всесвіту мала б зовсім інший вигляд, бо в мові хопі система мовних значень цілком відрізняється від тієї, яка спостерігається у мовах так званого середньоєвропейського стандарту (Семчинський, 1988).

Е. Сепір і Б. Ворф висунули відмінну за змістом теорію про те, що “мова відіграє визначну роль у процесі пізнання, а люди бачать світ по-різному – крізь призму рідної мови”. Ця теорія суголосна із зазначеною вище їхньою гіпотезою лінгвістичної відносності, за якою “мова повністю переплітається з безпосереднім досвідом людей” (Живіцька, 2010).

На думку О. Хорошуна, мовна картина світу – це “відбитий засобами мови образ свідомості, реальності, модель інтегрального знання про концептуальну систему уявлень, що репрезентована мовою. Мовну картину світу прийнято відмежовувати від концептуальної, або когнітивної моделі світу, що є основою мовного втілення, словесної концептуалізації сукупності знань людини про світ” (Хорошун, 2011).

Одними із важливих термінів лінгвокультурології є терміни *концепт*. Концепт – це згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. Концепт – основна ланка культури у ментальному світі

людини (Потапенко, 2016). Наприклад, тюркологиня Н. Сіленко у своїй роботі “Вербалізація концепту *праця* в турецькій мовній картині світу” досліджує проблеми інтерпретації поняття концепт у лінгвістиці та аналізує концепт “*праця*” на прикладі фразеологічних одиниць турецької мови. Тюркологиня наголошує на тому, що концепт є віддзеркаленням культурно-мисленнєвої сутності народу (Сіленко, 2015).

Наукові дослідження тюркологині К. Тищенко присвячені вербалізації концепту *батьківщина/vatan* у турецькій мові. Дослідниця опрацьовує особливості функціонування концепту *батьківщина/vatan* у турецькому лінгвопросторі і доводить, що він присутній у турецькій лінгвоментальності, має риси як когнітивної, так і лінгвокультурологічної одиниці репрезентується у сучасній турецькій мові широкою низкою лексем-об’єктиваторів як власне тюркського (*yurt, il, el*), так і арабського походження (*vatan, memleket, sila*), містить елементи культурного та історичного досвіду різних епох. Так, *батьківщина/vatan* має аксіологічну значущість як на рівні *країни/держави*, так і на рівні *рідного краю*, проте, любов до *батьківщини* у цих двох контекстах відрізняється діяльнісним забарвленням: за *рідним краєм* сумують, а *рідну країну* як найвищу цінність готові захищати, жертвуючи власним життям (Тищенко, 2015, с. 180).

В українській тюркології є дослідження концептів на матеріалі турецької мови. Зокрема, кандидат філологічних наук, завідувач кафедри тюркської філології Київського національного лінгвістичного університету Т. Тімкова є автором дисертації на тему “Макроконцепт *атмосферні явища* у турецькій мовній картині світу”. Дослідження полягало у визначенні образного потенціалу лексичних одиниць, що репрезентують концепти атмосферних явищ, у виявленні додаткових когнітивних ознак, що характеризуються фразеологічними одиницями у складі досліджуваних номінативних полів, а також у розкритті національної специфіки досліджуваних концептів (Тімкова, 2014). Т. Тімкова присвятила статтю “Специфіка вербалізації концепту *дощ* у турецькій мовній картині світу”. Як зазначає дослідниця, обраний для аналізу фрагмент мовної картини світу дозволяє виявити співвідношення між мовними одиницями і концептуальними структурами, що зберігають у свідомості

носіїв мови знання про природний феномен як про явище, яке існує об'єктивно і характеризується певними особливостями, які розглядаються у статті. Особливості досліджуваного концепту розкриваються завдяки аналізу національно-культурного компонента фразеологічної парадигми, наявність якого може бути зумовлена вибірковістю мислення народу, його культурним та духовним досвідом, особливістю реалії, що позначається (Тімкова, 2020).

Кандидат філологічних наук І. Каціон у своїй дисертаційній роботі “Семантичні особливості вербалізації концептів життя і смерть у турецькій мовній картині світу” вперше описала структуру концептів *життя і смерть* у турецькій мовній картині світу, а також виділила їхні диференційні ознаки, встановивши, що номінативні поля обраних концептів є досить обширними, мають ядерну зону і периферію, що складається із фразеологічного, дериваційного і паремійного полів. Сфера наукових інтересів І. Каціон – концептологія, турецька концептуальна і мовна картини світу (Каціон, 2018, с. 79).

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської і слов'янської філології і зарубіжної літератури Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського О. Петров у своїй роботі “Поняттєвий компонент концепту *згода* в англійській, німецькій та турецькій мовах” досліджує, зокрема, турецький концент “*згода*”. Лінгвіст зазначає, що турецькомовна лексема “*kabul*” згідно зі словниковим тлумаченням (Nişanyan Sözlük: çağdaş Türkçenin etimolojisi) походить від давньоарабського *kabul* та означає “брати, приймати”. Однокореневі лексеми – *tekabiil*, *önkabul*, *kabullenmek* означають відповідність чомусь, припущення, приймати, поступатися, що доводить їх спільне походження та семантичну спорідненість. Лексема-синонім “*anlaşma*” походить від кореня *anla* (від османського “*anla*” – “збагнути, розрізнити”, а афікс -*ş* вказує на взаємне спрямування цієї дії, тобто дана лексична одиниця може тлумачитися як “розуміння однією людиною іншої”). Дослідник зазначає, що у турецьких фразеологічних одиницях та пареміях відображене переважне розуміння згоди як прийняття чогось (Петров, 2019).

У дисертації К. Каші “Тюркська міфологічна лексика як фрагмент мовної картини світу” міф розглядається насамперед як явище культури й аналізується засобами культурологічного аналізу. Міфи впливають на поведінку людей, визначають їхні відносини, формують мораль, регулюють соціальні інститути й форми громадського життя (Каша, 2010, с. 72).

У своїй дисертації дослідниця також зазначає, що давньотюркські міфологічні уявлення збереглися мало. Їхніми залишками є побутування у деяких народів понять “тенгри” у значенні “бог”, шанування землі й води, уявлення про магічний камінь, віра у духів – хазяїв різних місць. Дослідниця зазначає, що у тюркському лексичному фонді безліч одиниць, які приховують у своїй семантиці етнографічні етюди світорозуміння давніх предків. Аналіз лексичного матеріалу допоміг виявити не тільки сакральні істини, що відображають шаманістичні образи, але й архаїчні елементи, рудименти у словах, які є невід’ємною частиною картини світу давніх тюрків (Каша, 2010, с. 114).

Тюркологиня А. Костюк досліджувала слова-реалії як національно марковані одиниці сучасної турецької мови та зв’язку мови, культури, мислення та літератури на матеріалі наукових праць турецьких мовознавців. У роботах висвітлюються погляди вчених Туреччини на природу взаємодії цих явищ та стан розробки цієї проблематики у турецькому мовознавстві. А. Костюк наводить різноманітні приклади національномаркованої лексики, зокрема: *pekmez* – “бекмез” (виварений до густоти меду сік винограду, шовковиці чи інших ягід або фруктів, що зазвичай подається на сніданок), *pekmezci* – “продавець, виробник або любитель бекмезу”, *kolonya* – “особливий вид парфумів, з запахом. Українська дослідниця-тюрколог, досліджуючи слова-реалії сучасної турецької мови, зазначає, що словами-реаліями можна вважати моно- та полілексемні одиниці, які позначають переважно етнічно самотні предмети, поняття, явища тощо і ядром лексичного значення яких, зіставленні конкретної пари мов, є національно специфічний мовний елемент (Костюк, 2009).

У турецькій лінгвістиці першим, хто звернувся до теми і дав їй назву “*dil içi dünya görüşü*” – “мовна картина світу”, став турецький академік, мовознавець та

письменник О. Башкан. Його дослідження стали фундаментальними для подальшого вивчення багатьох мовних і культурних особливостей турецької мови, а також чітко визначили турецьке бачення мовної картини світу (Günay, 2004).

У характерних для турецької мови виразів, зокрема, таких як: *Geçmiş olsun, Ellerinden öperim, Eline sağlık, Ziyade olsun, Gözün aydın, Kolay gelsin, Sağlıcakla kal, Sizlere ömür, Söz kesmek, Dünya evine girmek*, проявляється національно-культурна картина турецького етносу, який у досить яскравій формі використовує метафоричні символи та образи, залишаючись у тісному зв'язку з національним колоритом. Вираз *Geçmiş olsun* використовується у Туреччині у значенні “хай усе залишиться у минулому”, “дай бог, знову не повториться”. Повного відповідника цієї фрази не існує не тільки у слов'янських та європейських мовах, але навіть і у багатьох споріднених тюркських мовах. Із цього можна зробити висновок, що використання подібних відповідників пов'язано не тільки з національними та мовними факторами, але й з національною географією та факторами національної культури (Пишньоха, 2018).

А. Шаповал у своїй роботі “Китайська та турецька картини світу крізь призму української та англійської лінгвокультур” на матеріалі роману П. Загребельного “Роксолана” аналізує співвідношення мовної та концептуальної картин світу. Як висновок до роботи, А. Шаповал стверджує, що основним джерелом інформації про культуру є безеквівалентні лексичні одиниці (Шаповал, 2015).

Отже, мовна картина світу – це результат певного способу відбиття реальності у свідомості людини через призму мови та національних, історико-культурних особливостей її носіїв. Картина світу будується на відчуттях, уявленнях, сприйнятті й мисленні людини, диктує норми поведінки, систему цінностей, які впливають на формування й узагальнення понять. Таким чином, мова виступає як спеціальна система організації людського досвіду, вона, образно кажучи, є “тими окулярами, крізь які людина бачить світ”.

Висновки до розділу 1

Зв'язок між культурою та мовою досліджувався лінгвістами ще у другій половині 19 століття. Одні з перших праць з лінгвокультурології належать В. фон

Гумбольдту та О. Потебні. Дослідники зазначають, що сутність лінгвокультурологічного аналізу полягає в докладному дослідженні різнорівневих мовних одиниць, що вбирають у себе вагому культурну інформацію.

Лінгвокультурологія нині перебуває на етапі становлення і чітко тяжіє до виокремлення на межі етнолінгвістики та соціолінгвістики. Вагомими науковими внесками в розвиток лінгвокультурології здійснили такі науковці, як А. Загнітко, В. Кононенко, Л. Мацько, С. Єрмоленко, В. Жайворонко, В. Калашник, О. Селіванова.

Серед українських тюркологів насамперед слід зазначити праці І. Покровської, І. Каціон, Т. Тімкової, К. Каші, Є. Мініахметової, О. Пишньохи, К. Тищенко, О. Борух, Г. Шаглі. У турецькому мовознавстві поняттям лінгвокультурології цікавилися літератор З. Гьокальп, антрополог Б. Гювенч, професор М. Доган, професорка Б. Акарсу, професор І. Кафесоглу, журналіст та публіцист О. Туран, Професор педагогічного факультету університету Ерджіес А. Гьочер, Історик літератури, критик і викладач М. Каплан, фахівець з історії літератури Н. Банарли, мовознавець Д. Гюнай, письменник та лінгвіст М. Озкан, дослідниця турецької мови Ш. Юналан.

Досліджуючи мови та культури різних народів, вчені помітили розбіжності в світорозумінні та світобаченні. Саме тому одні і ті ж поняття сприймаються по-різному в різних народах. Згідно М. Гайдегера, на формування такої картини впливають різні фактори, такі як: культура, оточення, виховання, звичаї і традиції, соціальні фактори. На думку В. фон Гумбольдта, в межах одного народу мова формує картину світу. Вивчення мовної картини світу народу – складне завдання і вимагає комплексних знань лінгвістики, культурології, психології, етнолінгвістики. Термін “мовна картина світу” був введений Л. Вайсгербером. Першим у турецькій лінгвістиці, хто дав назву поняттю “мовна картина світу”, став турецький академік, мовознавець та письменник О. Башкан.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РОМАНУ “МОЛИТВИ ЛИШАЮТЬСЯ НЕЗМІННИМИ”

2.1. Лінгвокультуреми у романі “Молитви лишаються незмінними”

Матеріалом дослідження є роман Т. Кіремітчі “Молитви лишаються незмінними”. За основу було використано схему Л. Мацько. Науковиця стверджувала, що лінгвокультурологічний аналіз може проводитися окремо, а може бути складовою частиною стилістичного або ширше – комплексного лінгвістичного аналізу (Мацько, 2011).

Для початку встановимо, що події роману відбуваються у сучасному світі в маленькому австрійському містечку, де проживають головні герої – єврейка німецького походження пані Розела та студентка зі Стамбулу Пелін. Більшість своєї молодості пані Розела провела у Туреччині у місті Стамбул. Вона ж публікує повідомлення у газеті про пошук людини, яка знає турецьку мову. Пелін погоджується прийти на співбесіду і з цього моменту починається їх знайомство. Весь роман побудований у форматі діалогу.

Символічні лінгвокультуреми – це мовні знаки, що мають культурний зміст, виражають особливості світобачення національної лінгвокультури і сприймаються в суспільстві як символи.

Турецька мова у романі не є тільки інструментом розмови, але й предметом розмови. Герої роману не тільки говорять турецькою, вони говорять про турецьку мову. Мова часто стає предметом діалогу, адже пані Розела вже давно мешкає в Австрії, проте дуже сумує за турецькою мовою. Вона має потребу говорити турецькою, а не лише сприймати її через радіо чи телевізор. Саме тому вона публікує оголошення у газеті про пошук людини, яка б володіла турецькою мовою. Коли за оголошенням з’являється молода студентка з турецьким корінням та запитує, що саме від неї вимагатимуть, пані Розела просто повідомляє: *“Приходь раз на тиждень та просто говори зі мною турецькою”*.

Розуміння того, що мова невід’ємно пов’язана з культурою, минулим та спогадами, бачимо у словах пані Розели:

“Türkçe bilen çalışan aranıyor. Ücret tatminkârdır. Tecrübe mühim değildir. Sigara içmemesi tercih sebebidir” (Kiremitçi, 2017, с. 19). – “Шукаю людину, яка знає турецьку мову. Оплата гідна. Досвід роботи не має значення. Перевага надається тим, хто не палить” (Кіремітчі, 2016, с. 17).

“O senelerimin hatıraları Türkçenin içinde, Türkçeyle beraber yaşıyor çünkü. Hafızamın ne zaman iflas edeceğini bilemiyorum ama hekimler kötüye dönüşün her en hızlanabileceğini söylüyorlar. Eğer Türkçeyi unutursam bütün o yaşadıklarım da sessizce kaybolacak diye korkuyorum” (Kiremitçi, 2017, с. 19). – “Спогади про ті роки життя нерозривно пов’язані з турецькою мовою, вони тісно переплетені. Я страшенно боюся забути цю мову, адже тоді безслідно зникнуть дороги для мене спогади” (Кіремітчі, 2016, с.19).

“Saatlerce konuşur, birbirimizin kelimeleri içinde kaybolurduk. Türkçenin o mahur musikisinin kalbime nakşoldüğünü hissederdim Enver’i dinlerken” (Kiremitçi, 2017, с. 137). – “Ми говорили годинами і губилися в словах один одного. Слухаючи Енвера, я відчув, що турецька, ніби музика, закарбувалася в моєму серці” (Кіремітчі, 2016, с. 137).

В останні десятиліття в сучасному літературознавстві набули особливої актуальності дослідження, присвячені образу міста. Місто розглядається не тільки як топос – у географічному та історичному плані, а й як текст, що має свій код культурних посилань, як образ, символ. Неможливо говорити про Туреччину, не згадавши це старовинне місто.

Стамбул у романі Т. Кіремітчі “Молитви лишаються незмінними” для пані Розели – це символ молодості, кохання, місто життя, нездійснена мрія:

“O günden beri İstanbul’un hayalinin kurarım hep” (Kiremitçi, 2017, с. 14). – “Увесь цей час я тільки й живу мріями про це місто” (Кіремітчі, 2016, с. 13).

“...en güzel... senelerini İstanbul’da geçirdi. Orada yaşadıklarım beni ben yapan şeyler oldu hep. İstanbul’da attığım her adımın ve orada aldığım her nefesin benim için”

manası büyük (Kiremitçi, 2017, с. 18).” – “... провела в Стамбулі свої найкращі... роки. Все, що мені довелося там пережити, зробило з мене людину, якою я тепер і є. Кожен мій крок, кожен подих, зроблений у Стамбулі, для мене сповнений особливого змісту (Кіремітчі, 2016, с. 18)”.

З метою демонстрації життя мегаполісу зсередини Т. Кіремітчі вводить до тексту топографічні елементи, історичні пам'ятки, такі як Галатська Вежа, район Бейоглу, острів Бююкада:

*“Ah, **Beyoğlu**... Hala güzel mi eskisi kadar? (Kiremitçi, 2017, с. 14) – “Ах, Бейоглу. Він так само красивий, як і колись? (Кіремітчі, 2016, с. 13).*

*“Ah, **Galata Kulesi** güzeldir. İnsanın kendisini oradan atmayı hayal etmesi bile güzeldir hatta. Geceleri odanın penceresinden Kule'ye bakıp ahmakça şeyler hayal ettiğim olmuştur” (Kiremitçi, 2017, с. 54). – “Ах, Галатська Вежа... Вона настільки красива, що навіть думки про стрибок з неї вниз викликають захоплення. Ночами я дивилася у вікно й бачила її, тож які тільки дивні думки не роїлися в моїй голові” (Кіремітчі, 2016, с. 55).*

*“Aldo'nun ailesi **Kuledibi**'ndeki **Büyük Hendek Sokak**'ta otururdu...” (Kiremitçi, 2017, с. 54) – “Сім'я Альдо мешкала на вулиці Бююк Хендек у кварталі Куле-дібі, це майже біля вежі...” (Кіремітчі, 2016, с. 55)*

*“Biz geldikten bir müddet onar **Büyükada**'daki yazlığa geçti aile... Adanın çamlarını vapurdan ilk gördüğümde hoşuma gittiğini hatırlıyorum” (Kiremitçi, 2017, с. 56). – “По якомусь часі після нашого приїзду до Стамбула, вся родина перебралася в літній будинок на острові Бююкада... Пам'ятаю, як з вікна пароплава я вперше побачила сосни, вони мені одразу дуже сподобались” (Кіремітчі, 2016, с. 58).*

Не завжди згадки про Стамбул та його частини були озвучені у позитивній конотації:

*“**Büyükada**'nın süküneti içerisinde nebatat gibi yaşamı gidiyordum” (Kiremitçi, 2017, с. 96). – “У безтурботності та красі острова Бююкада я жила як безвільна рослина” (Кіремітчі, 2016, с. 97).*

Невід'ємною частиною опису Стамбула є протока Босфор:

“Berlin Garı’nda ayrılırken bir iki hafta hep beraber **Boğaz**’ın ışıklarına bakacağımızı konuştuk” (Kiremitçi, 2017, с. 50). – “Прощаючись на берлінському вокзалі, ми тільки і говорили про те, як за кілька тижнів усі разом милуватимемось вогнями Босфору і як це буде чудово” (Кіремітчі, 2016, с. 51).

Згадки про вулиці міста Стамбул є частиною турецької культури, оскільки ніхто, крім самих мешканців, не зрозуміють справжній сенс та спогади про старовинні вулиці міста:

“Eski **İstanbul**’un sokaklarında beraber dolaşırdık. **Fatih, Cankurtaran, Vefa... Bazen de Eyüp’e, Gülhane’ye** giderdik. **Laleli**’nin arka sokaklarında, mutena bir çay bahçemiz vardı...” (Kiremitçi, 2017, с. 135) – “Ми ходили разом і довго блукали старовинними стамбульськими вуличками. **Fatih, Джанкуртаран, Вефа...** Іноді доходили навіть до Ейюпа або Гюльхане. На задвірках Лялелі знаходився мало кому відомий чайний дворик” (Кіремітчі, 2016, с. 137).

Оскільки автор одночасно описує і європейське, і турецьке життя, ми можемо побачити відмінності у менталітетах: європейське містечко описується, як мертво, спокійне, тихе, на противагу бентежному Стамбулу на Босфорі:

“Matmazel, siz bir **İstanbullusunuz**. **Burası İstanbullular için fazla sakin süslü ve ruhsuz bir Avrupa şehri**. Lüzumundan fazla medeni... Benim zamanında bile Boğaz’ı bırakıp burada itiyat edinmek nazik bir meseleydi” (Kiremitçi, 2017, с. 34). – “Мадемуазель, ви ж родом зі Стамбула. А тутешні місця будь-якому стамбульцю здаватимуться занадто спокійними, майже мертвими, надміру прикрашеними. Що й казати, тихе провінційне європейське містечко. Занадто цивілізоване, занадто манірне! Навіть мені свого часу було дуже непросто змиритися з тутешніми правилами, давалося взнаки життя на берегах Босфору” (Кіремітчі, 2016, с. 33).

“**Burası İstanbul değil Matmazel... Sakin bir Avrupa şehri**. Burada erkekler kadın için kavga etmez pek” (Kiremitçi, 2017, с. 147). – “Мадемуазель, це вам не Стамбул. Це тихе спокійне європейське містечко... Тут чоловіки майже ніколи не влаштовують скандали через жінок” (Кіремітчі, 2016, с. 151).

Якщо говорити про мовну картину світу, важливе значення має те, який імідж має країна у світі. Показовими є слова Пелін, яка говорить пані Розелі про те, що її сусідка з Бельгії вважає її терористкою, оскільки та родом з Близького Сходу:

“Üniversitenin yurdunda kalıyorum. Beyinsiz bir Belçikalı kızla beraber. Ortadoğu civarından gelen herkesin potensiyal canlı bomba olduğunu zannediyor salak. Odasını değiştirmek için dilekçe verdi. Kabul etmediler. Bir salak yüzünden durup dururken ırkçı durumuna düşmekten korktular büyük ihtimalle” (Kiremitçi, 2017, с. 34). – *“Я живу в університетському гуртожитку. Разом з бельгійкою-дурепою. Ця ідіотка має стійке переконання, що усі вихідці з Близького Сходу – це потенційні **смертники-терористи**. Знаєте, вона навіть написала заяву, щоб її перевели до іншої кімнати. Нікуди її не перевели. Мабуть, просто злякалися, що через цю дурепу їх назвуть расистами на рівному місці”* (Кіремітчі, 2016, с. 34).

Разом з тим ми можемо побачити, як у часи Другої світової війни у Туреччині ставилися до євреїв та єврейської меншини:

*“Aldo bir müddettir İstanbul’daki üniversitelerle mektuplaştığını, akademik kadroya kabul edilmeli üzere olduğunu anlattı. Türk mektepleri özellikle müspet ilimlerle alakalı **Yahudilere kapılarını açıyordu** o esnada”* (Kiremitçi, 2017, с. 50). – *“Альдо сказав мені, що деякий час спілкувався з університетами Стамбула і що його збираються прийняти до складу викладачів. У той час турецькі школи відкривали свої двері для євреїв, які особливо цікавилися науками”* (Кіремітчі, 2016, с. 50).

Проте не все було просто:

“Onların askerlik yapmamış, mütarekenin çilesini çekmemiş, vatan evlatları cepheye kırılırken ticaret yapıp zengin olmuş bir nüfus olduğuna dair bir kabul vardı” (Kiremitçi, 2017, с. 58). – *“Існувала думка: оскільки ця нація не брала участі у визвольній війні та не переживала усіх прикrostей періоду перемир’я, то євреї збагачувались, поки турецькі воїни гинули на фронті”* (Кіремітчі, 2016, с. 60).

Багато з учених та інтелектуалів єврейського походження, рятуючись від переслідувань з боку нацистів на європейському континенті, переїхали до США. За океаном вони змогли не лише блискуче реалізувати себе, а й зробити вагомий внесок

в американську та світову науку й культуру. Однак мало хто знає, що переслідуваних на батьківщині німецьких євреїв радо зустрічали й у Туреччині, де вони так само зуміли знайти другу батьківщину і стати їй у нагоді.

Фразеологічна лінгвокультурема – це вербальний репрезентант загальнолюдського чи національно-культурного концептуального образу мовної свідомості, у якій діалектично пов’язаний лінгвальний та екстралінгвальний зміст. Розглянемо наявні у романі лінгвокультуреми-фразеологізми:

ayakta kalmayın (Kiremitçi, 2017, с. 13) – *не стійте на ногах, тобто сідайте;*

içim o kadar rahatladı ki (Kiremitçi, 2017, с. 45) – *моя середина розслабилась, тобто на душі так легко стало;*

hudut olurdu hep (Kiremitçi, 2017, с. 50) – *завжди були кордони, тобто ми росли в суворо визначених межах;*

hemşireye haber ver hemen! (Kiremitçi, 2017, с. 174) – *негайно дай новину медсестрі, тобто повідом медсестру;*

gözünüzü seveyim rahat edin (Kiremitçi, 2017, с. 15) – *мені так подобаються ваші очі, розслабтеся, тобто почувайтеся як вдома;*

laf aramızda (Kiremitçi, 2017, с. 29) – *між нами кажучи;*

gözleriniz mi doldu sizin? (Kiremitçi, 2017, с. 51) – *ваші очі повні, тобто ви от-от розплачетесь (маться на увазі очі, повні сліз);*

başınıza geldi galiba (Kiremitçi, 2017, с. 22) – *вам спало на думку напевно (дослівно: прийшло в вашу голову);*

çünkü biri izliyor beni (Kiremitçi, 2017, с. 44) – *тому що хтось за мною стежить, слідкує;*

boş verin (Kiremitçi, 2017, с. 23) – *оближте;*

– **Sigara?**

– **İçiyorum ama çok seyrek...** (Kiremitçi, 2017, с. 58):

– **Цигарки?**

– **Палю**, але дуже рідко – дієслово **іçтек** у турецькій мові має значення “пити” та “налити”, тобто дим, як і вода, або інші рідини, тече та вживається людиною.

Як бачимо, аналіз типів фразеологічних лінгвокультурем засвідчив, що, з одного боку, наявні у романі лінгвокультуреми-фразеологізми є своєрідними й неповторними, вони являють собою віддзеркалення турецьких традицій та культури, дають уявлення про особливості способу життя турецького народу. З іншого боку, низка лінгвокультурем не мають аналогів в українській мові, бо в основу формування їх образно-мотиваційної бази лягли особливості країни, традиції та звичаї турків, специфічні реалії, властиві турецькому етносу.

Символічні лінгвокультуреми соціально-національної поведінки – це форми мовного етикету. До символічних лінгвокультурем соціально-національної поведінки належать:

– **Ah, merhaba! Hoş geldiniz Küçükhanım!** (Kiremitçi, 2017, с. 13) – *Ах, привіт! Ласкаво прошу, маленька ханім! (привітання);*

– **Hoş bulduk!** (Kiremitçi, 2017, с. 13) – *Приємно познайомитися! (відповідь на привітання);*

– **Buyrun!** (Kiremitçi, 2017, с. 13) – *прошу!*

– **Teşekkür ederim!** (Kiremitçi, 2017, с. 13) – *дякую! (подяка);*

– **Rica ederim!** (Kiremitçi, 2017, с. 21) – *будь ласка! (відповідь);*

– **Lütfen!** (Kiremitçi, 2017, с. 23) – *будь ласка! (прохання);*

– **Kusura bakmayın!** (Kiremitçi, 2017, с. 80) – *Вибачте! (Дослівно: не звертайте увагу на недолік (вибачення);*

– **Nasılsınız bugün?** (Kiremitçi, 2017, с. 161) – *як ви сьогодні?;*

– **Bayan Rosella** (Kiremitçi, 2017, с. 22) – *Пані Розела (звертання до жінок);*

– “**Evet...**” dedim: “**Rengin Hanım?**” (Kiremitçi, 2017, с. 82) – “*Так...*” сказала я: “*пані Рендін?*” (звертання до жінок);

– “**O Bey Enver Rıgan değil miydi?**” diye sordu (Kiremitçi, 2017, с. 82) – “*Хіба це не був пан Енвер Ріган?*” вона запитала (звертання до чоловіків);

– **Bay Aldo** biliyor muydu bu durumu? (Kiremitçi, 2017, с. 70) – *Пан Альдо знав про це? (звертання до чоловіків);*

– *Aramızda altmış sene var **Küçükhanım*** (Kiremitçi, 2017, с. 18) – *Між нами шістдесят років, моя маленька пано (звертання до молодих дівчат);*

– **Sihhatle kal** (Kiremitçi, 2017, с. 177) – *Бувай здорова (побажання).*

Чудовим прикладом вважаємо наступний діалог, де герої перелічують існуючі у турецькій мові фрази-вияви скорботи:

– *Asil bir insanmış.*

– *Öyleydi. Allah rahmet eylesin.*

– *Evet. Işıklar içinde yatsın.*

– *Ne güzel bir söz... Işıklar içinde yatsın...*

– **Toprağı bol olsun** vardır bir de. Ben onu da çok severim.

– **Ruhu sağ olsun** da güzeldir... İnsan dindar olmasa bile bunları söylerken huzur duyuyor (Kiremitçi, 2017, с. 76):

– *Це була благородна людина.*

– *Це так. Нехай спочиває з миром. (Нехай надасть Аллах їй вічний спокій)*

– *Так. Нехай спочине вона у світлі вічному.*

– *Як красиво сказано... Нехай спочине вона у світлі вічному.*

– *Можна ще сказати – земля пухом. Мені ця фраза теж дуже подобається.*

– *Ось іще красиві слова – нехай спочине її світла душа. Навіть якщо не дуже віруюча людина вимовляє такі слова, їй самій стає спокійніше на душі.*

Прикладами національно маркованих граматичних конструкцій, які виступають засобами вираження думки та забезпечення актів комунікації, є наступні народномовні конструкції:

“**Hadi** ya... ” (Kiremitçi, 2017, с. 164) – *ну годі вже;*

“**Hadi** ya? Gerçekten mi?” (Kiremitçi, 2017, с. 25) – *справді? Та невже?*

“**Hadi bakalım**” (Kiremitçi, 2017, с. 25) – заклик до певної дії і має різний переклад відповідно до мовленнєвої ситуації. Як пояснює С. Сорокін (2018), форма бажаного способу першої особи однини і множини *bakaım* або *bakalım* у комбінації

із формою наказового способу другої особи позначає додаткове спонукання до дії, при цьому українською мовою окремо зазвичай не перекладається; обидві форми взаємозамінні, наприклад:

“*Gel bakayım*” (Kiremitçi, 2017, с. 60) – Підійди-но.

“*Kaçın bakalım*” (Kiremitçi, 2017, с. 52) – ну, біжи вже.

Національно-мовний колорит властивий синтаксичним структурам (наприклад, звертальним конструкціям:

– *Çok güzelsiniz.*

– *Yarmayın* (Kiremitçi, 2017, с. 21).

– *Ви дуже гарна.*

– *Оближте* (дослівно – не робіть цього).

Епітети, порівняння, метафори, різних типів параномазії, перифрази – це тропеїчні і фігуральні лінгвокультурами. До них належать:

“*güzel İstanbul*” (Kiremitçi, 2017, с. 176) – красень Стамбул;

“*rahmetli babaannem*” (Kiremitçi, 2017, с. 82) – моя покійна бабуся;

“*gizli polis*” (Kiremitçi, 2017, с. 86) – таємна поліція;

“*muzip bir şeyler*” (Kiremitçi, 2017, с. 90) – іронічні речі, смішні;

– *Bir şey yok. Hatta çok severim bu rengi. Güllurusu deniyordu değil mi?*

– *Haklısınız, güllurusu* (Kiremitçi, 2017, с. 14):

– *Це колір попелястої троянди, чи не так?*

– *Маєте рацію. Це саме колір попелястої троянди;*

“*bu cetvel gibi nizami Avrupa şehrinde...*” (Kiremitçi, 2017, с. 176) – у цьому манірному, геометрично рівному європейському містечку (дослівно рівному як лінійка);

“*Onun yanında kendinizi süs gibi hissetmezsiniz*” (Kiremitçi, 2017, с. 57). – Поруч з ним ти не відчуваєшся прикрасою;

“*Siyasetçiler gibi cevap verdiniz*” (Kiremitçi, 2017, с. 52). – Ви відповіли як політики;

“*kar gibi beyaz*” (Kiremitçi, 2017, с. 57) – білий, як сніг;

“*Biz de salak gibi inanıyoruz*” (Kiremitçi, 2017, с. 67). – А ми, мов дурні, віримо;

“*Su gibi bir Fransızca konuşuyor*” (Kiremitçi, 2017, с. 82). – Вона добре говорить французькою (дослівно: говорить так, як тече вода – швидко, вільно);

“*O kadar güzel anlatıyorsunuz ki, siyah-beyaz filmler gibi*” (Kiremitçi, 2017, с. 80). – Ви так чудово розповідаєте, ніби дивилися старовинний чорно-білий фільм.

“*Zevk duyarım*” (Kiremitçi, 2017, с. 80). – з величезним задоволенням (дослівно: солодкі мрії, молитви);

“*İnsan ihtiyarladığında şimdiki zaman sepyalaşiyor, mazi esas renklerine avdet ediyor*” (Kiremitçi, 2017, с. 80). – У старих людей сьогодення схоже на старовинні фотографії відтінку сені, а минуле розфарбоване найяскравішими кольорами;

“*Kalbimin sıkıştığını, vapurdaki paniğin büyüyerek döndüğünü hissettim* (Kiremitçi, 2017, с. 82)”. – Я знову відчула, як у мене стислося серце, паніка, що почалася на паромі, охопила мене з новою силою.

“*Linet'in gözlerinin büyüdüğünü fark ettim*” (Kiremitçi, 2017, с. 82). – В цей момент я помінила, як у Лінет округлилися очі.

Соціально-національна поведінка також проявляється у особливих формах звертання. Турецька мова має розвинену систему творення зменшувально-пестливих форм, які широко вживаються не тільки в усному мовленні, але й у художній літературі для передачі основного значення слова з відтінком зменшеності або ніжності, близьких почуттів. У якості морфологічного засобу як в українській, так і в турецькій мовах використовуються демінутивні суфікси. У турецькій мові набір афіксів обмежений. Щоб сформувати іменник з зменшувально-пестливим значенням до основи слова необхідно додати афікси *-cik-, -cik-, -cuk-, -cük-, -çik-, -çik-, -çuk-, -çük-*. Окрім таких афіксів, у складних виразах частіше використовуються синонімічні лексеми зі значенням “маленький”: *küçük, mini, ufak* (*küçükhanım* – маленька пані).

У романі ми також можемо відслідкувати використання зменшувально-пестливих звертань:

“*Zeldacığım, şu yastığı düzeltebilir misin bitte?*” (Kiremitçi, 2017, с. 163) – Люба

Зельдо, чи не могла б ти, буль ласка, збити подушку?

“*Yalnızlık fena şey **Pelinciğim...***” (Kiremitçi, 2017, с. 176) – *Самотність – погана річ, люба Пелін;*

“*Nasıl görelim **çocuğum?***” (Kiremitçi, 2017, с. 86) – *Що ми про це скажемо, дитинко?*

“*Ne güzelsiniz **çocuğum...***” (Kiremitçi, 2017, с. 174) – *Ви дуже гарна, дитино...*

“***Aldocuğum** hayattayken bazen Türkçe konuşurduk*” (Kiremitçi, 2017, с. 14) – *Ми з моїм коханим Альдо інколи говорили турецькою.*

Як бачимо, не завжди ми можемо дібрати відповідний еквівалент для пестливих звертань, тому при перекладі додаємо слова, які вказують на наші почуття.

Лінгвокультуремами-реалії – це національно марковані одиниці сучасної турецької мови. Отже, до лінгвокультурем-реалій можна додати сучасних діячів мистецтва, а саме музикантів, як символ культурної сторони турецького менталітету, адже ми погоджуємось, що деякі творчі особистості є невід’ємним символом певного народу:

– *Mesela şimdinin en popüler sanatçısı kim?*

– ***Şebnem Ferah...***

– *Hayır, erkek olacak.*

– ***Teoman?***

– *Tanıtıyorum ki...*

– ***Ahmet Özhan** o zaman.*

– *O da kemale ermiş biraz* (Kiremitçi, 2017, с. 86):

– *Наприклад, хто зараз найпопулярніший виконавець, скіжімо, пісень?*

– *Себнем Ферех...*

– *Ні, з чоловіків.*

– *Теоман?*

– *Я його не знаю...*

– *Тоді Ахмет Озхан.*

– *Цей вже занадто старий.*

Якщо говорити про видатних турецьких особистостей, то пані Розела згадує, що саме поети Ях'я Кемаль та Ахмет Хакім допомогли їх краще оволодіти турецькою мовою:

*“Sonra diğer Türk şairlerini de merak etmeye başladım. Türkçemin terakkisinin esas sebebi de Linet'in bana verdiği **Ahmet Hakim** ve **Yahya Kemal** şiirlerini okuma ihtirasımdır zaten”* (Kiremitçi, 2017, с. 13). – *“Вже потім я почала цікавитися іншими турецькими поетами. Головною причиною мого прогресу у вивченні турецької мови стала моя пристрасть читати вірші Ахмета Хакіма та Ях'ї Кемалю, які мені подарувала Лінет”*.

Звісно, пані Розела також згадує про Юнуса Емре, говорячи що навіть тоді, коли вона ще не цікавилась турецькою поезією, вона читала переклади його віршів:

*“O vakte kadar **Yunus Emre**'nin bir iki kötü tercümesi haricinde hiç Türkçe şiir okumamıştım”* (Kiremitçi, 2017, с. 87). – *“До того часу я була не знайома з турецькою поезією, якщо не враховувати не дуже вдалих перекладів декількох віршів Юнуса Емре”*.

Туреччина досі залишається релігійною країною. Незважаючи на те, що пані Розела має інше віросповідання, а Пелін є не релігійною людиною, традиції та звичаї Ісламу настільки вкорінилися у турецьку культуру, що інколи навіть неможливо зрозуміти, коли певні традиції є народними, а коли релігійними. Господар зобов'язаний поважати свого гостя в Ісламі, тому у кожному домі до гостей проявляють велику повагу та шану:

– *Küçükhanım, lütfen bunu bir mülahakat olarak görmeyin.*

– *Ne olarak göreyim peki?*

– *Bir **misafirlik** olarak görün. Ne bileyim, bir akşam gezmesi olarak görün. Farz edin ki uzak bir teyzenizi ziyarete geldiniz* (Kiremitçi, 2017, с. 13):

– *Моя маленька ханім, будь ласка, не сприймайте це як співбесіду.*

– *А як тоді?*

– *Як гість. Я не знаю, вважайте це як вечірньою прогулянкою. Припустимо, ви приїхали в гості до далекої тітки.*

“*Sizi burada **misafir** edelim*” dedi Rengin Hanım (Kiremitçi, 2017, с. 83). –
 “Побудьте нашою гостею” – сказала пані Рендін.

Сучасний словник турецької мови надає декілька тлумачень поняттю *ikram*:
 зустріч гостя; подарунок; знижка; пропозиція:

– *Bu arada, Zelda size ne **ikram** etsin?*

– *Kahve olabilir.*

– *Çayımız da var. **İstanbul usulü demleme**, tavşankanı.*

– *Teşekkür ederim. Kahve alayım ben. Süt ve şeker lütfen...* (Kiremitçi, 2017, с. 16):

– *До речі, чим Зельда вас може пригостити?*

– *Я б випила кави.*

– *У нас теж є чай. По особливому стамбульському рецепту.*

– *Дякую. Я вип’ю кави. З молоком та цукром...*

Продовжуючи тему зв’язку релігії, культури та мови, варто зазначити, що не будучи релігійними людьми, у мовленні Пелін та пані Розели часто зустрічаються слова, пов’язані з іменем Аллаха:

“***Allah Allah...***” (Kiremitçi, 2017, с. 42) – *Боже, Боже...*

“*Ah Zeldacığim, hıızır gibi yetiştin **vallahi***” (Kiremitçi, 2017, с. 38) – *Ах, Зельдуньо, ти як раз вчасно з’явилась;*

“*Нау **Allah...** Çok utandım ya, böyle salak gibi*” (Kiremitçi, 2017, с. 55). – *Ой, Боже, мені дуже соромно, я така дурна;*

“*Нау **Allah**. Amma aptalım*” (Kiremitçi, 2017, с. 64). – *Ой, Господи, яка ж я дурна;*

“***Valla** hiç pişman değilim*” (Kiremitçi, 2017, с. 76). – *Йй Богу, я не шкодую;*

“*Çok komiksiniz **maşallah***” (Kiremitçi, 2017, с. 154). – *Ви дуже смішна, йй Богу;*

“***Inşallah...** Ne güzel kelime*” (Kiremitçi, 2017, с. 161). – *Дай Боже – який чудовий вираз;*

“*Bayan Rosella, anlıyorum **vallahi***” (Kiremitçi, 2017, с. 122). – *Пані Розело, йй Богу я вас розумію;*

“***Allah** için, kadın çok güzel gerçekten*” (Kiremitçi, 2017, с. 53). – *Заради Бога, жінка дійсно гарна;*

“Allah rahmet eylesin” (Kiremitçi, 2017, с. 76). – Нехай спочиває з миром, дослівно: нехай надасть Аллах їй вічний спокій;

“Maşallah başka her şeyi hatırlıyorsunuz ama” (Kiremitçi, 2017, с. 112). – Чудово, ви все інше пам’ятаєте;

“İnşallah çok sıkılmamışsındır” (Kiremitçi, 2017, с. 175). – Сподіваюсь, вам не дуже нудно;

“Estağfurullah...” (Kiremitçi, 2017, с. 83) – Ну що ви таке кажете, обличте.

Як ми бачимо, жодного релігійного сенсу вирази не несуть, а існують у турецькій мові як народні семантичні конструкції.

А. Шаповал на прикладі роману П. Загребельного “Роксолана” стверджувала, що основним джерелом інформації про певну культуру є безеквівалентні лексичні одиниці (Шаповал, 2015). У перекладі Т. Кіремітчі “Молитви лишаються незмінними”, то ми можемо виокремити ряд безеквівалентних лексичних одиниць або слів, які перекладач умисно залишила незмінними для збереження турецької атмосфери для читача:

*“Benim için İstanbul’a gitmek diye bir şey yok **Küçükhanım**”* (Kiremitçi, 2017, с. 14). – “Для мене не існує поняття “їздити до Стамбула”, моя маленька **ханім** (Кіремітчі, 2016, с. 13).

Мало хто знає, як що означає турецькою küçük, проте звертання ханім є відомим для багатьох читачів.

У романі теми релігії та забобонів не були деталізовані та розкриті. Автор не описує ні звичаїв, ні традицій, ні цінностей народу, що у свою чергу дало б можливість скласти повне враження про націю. Єдиний раз, коли у романі було згадано Мустафу Кемалю Ататюрка – засновника Турецької Республіки та шанованого усім турецьким народом діяча, який дійсно став символом нації, було тоді, коли пані Розела розповідала про Стамбул у воєнні часи та згадувала його смерть:

“Işığt ve tevekkülüyle mağrurdu şehir. Atatürk’ün vefatından sonraki yeisi üserlerinden biraz atmış gibiydi insanlar” (Kiremitçi, 2017, с. 81). – “Виблискувало

вогнями гордовите місто, яке користувалось милістю Всевишнього. Люди потроху оговтувались од відчаю, викликаного смертю Ататюрка” (Кіремітчі, 2016, с. 81).

Отже, у романі присутні символічні лінгвокультурами: *Türkçe* (турецька мова), *Istanbul* (місто Стамбул), *ikram* (зустріч гостя; подарунок; знижка; пропозиція), *misafirlik* (гостинність); лінгвокультурами-реалії (діячі мистецтва: музикати *Şebnem Ferah, Teoman, Ahmet Özhan* та поети *Ahmet Hakim, Yahya Kemal, Yunus Emre*); символічні лінгвокультурами соціально-національної поведінки: ввічливі слова, побажання, вітання, прощання, прохання, подяка, скорбота; тропеїчні і фігуральні лінгвокультурами: епітети, порівняння, метафори, перифрази; лінгвокультурами-фразеологізми.

2.2. Наявність сленгової лексики у романі та її семантичні особливості

Актуальним питанням сучасної лінгвістики є вивчення варіативності мовлення, використання мови представниками різних соціальних, вікових груп. Молодіжний сленг є невід’ємною частиною закономірного розвитку кожної мови – розмовний варіант мови, притаманний тій чи іншій соціальній групі.

Роман турецького автора “Молитви лишаються незмінними” є чудовим прикладом цього явища. Досліджуючи мовлення молоді дівчини, бачимо, що навіть у носіїв мови між собою часто виникають непорозуміння:

- *Bu kadar kasmayın kendinizi.*
- *Pardon?*
- *Ah, işte size yeni bir kelime.*
- *Bir daha söyleyin.*
- *Kasmayın kendinizi.*
- *Tam olarak ne manaya geliyor?*
- *Yani sıkmayın canınızı, bunu dert etmeyin anlamında (Kiremitçi, 2017, с.24):*
- *Вам не варто так паритися.*
- *Пардон?*
- *Ах, це ж для вас нове слово.*
- *Ну ж бо, скажіть іще раз.*

– *Не варто так паритися.*

– *І що ж це означає?*

– *Це значить – не хвилюйтеся, не беріть близько до серця, тобто не переймайтеся (Кіремітчі, 2016, с.24).*

Показовим прикладом використання сленгової лексики у мовленні Пелін слугує наступним діалог:

– *İtiraf edin, ona bu akli siz verdiniz değil Bayan Rosella? Benimle konuşsun diye çocuğu gaza getirdiniz.*

– *Ne gazi Matmazel?*

– *Rica ederim benimle oyun oynamayın. Anladınız siz ne demek istediğimi (Kiremitçi, 2017, с. 158):*

– *Зізнайтеся, це ви йому порадили наглядати за мною, пані Розело? Побачили, що хлопчик “на газу”, прагне поспілкуватися зі мною.*

– *Про який газ ідеться, мадемуазель?*

– *Дуже прошу, не прикидайтеся. Ви чудово розумієте, про що я зараз говорю... (Кіремітчі, 2016, с. 161).*

Академічний словник української мови подає нам таке тлумачення поняття *сленг*: жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітного емоційно-експресивного забарвлення (Академічний словник української мови).

Варто зауважити, що сленг досить органічно та природньо звучить у мовленні молодих людей, та, навпаки, трохи комічно у мовленні старших. Влучний приклад: пані Розела, використовуючи слово *yamulmak* – офігівати, викликає сміх, як у Пелін, так і у читача:

– *Çünkü Berlin Üniversitesi'ndeki delikanlılar benim için yamuluyor o sıra.*

– *Ahahah...*

– *Nasıl, olmadı mı?*

– *Olmaz mı hiç Bayan Rosella? “Yamulmak” kelimesi telaffuz edilmemiştir. (Kiremitçi, 2017, с.29):*

– *Бо всі молоді люди, маю на увазі студентів Берлінського університету, фігіли від мене.*

– *Ха-ха-ха...*

– *Я неправильно висловилаь?*

– *Що ви, пані Розело! Мені здається, ніхто й ніколи не вимовляв це слово з таким милим акцентом (Кіремітчі, 2016, с. 29).*

Проте, коли це слово використовує Пелін, нас ніби нічого й не бентежить:

– *Bay Aldo sizi görünce kesin yamulmuştur bence.*

– *Yamulmak?*

– *Yani abayı yakmıştır manasında” (Kiremitçi, 2017, с. 33):*

– *Мені здається, коли пан Альдо побачив вас уперше, він мав просто офігіти.*

– *Офігіти?*

– *Тобто закохатися до нестями” (Кіремітчі, 2016, с. 33).*

Сьогодні асоціюється із значним технологічним прогресом, розвитком інтернету, соціальних мереж, комп’ютерної техніки та робототехніки, тому не дивно, що у мовленні Пелін так органічно присутні символи сучасності:

– *“Google’da araştırdım” (Kiremitçi, 2017, с. 48) – “Я полізла за інформацією в Google” (Кіремітчі, 2016, с. 48).*

Класифікувати сленг можна багатьма способами: за стилістичними ознаками (нейтральні, та згрубілі (нецензурна лексика) та за культурними (належністю до певної професії, субкультури, релігійної групи) (Мизин, 2013). Наприклад, військовий сленг у турецькій мові досліджувала І. Криворучко у своїй магістерській роботі “Лексичні та граматичні особливості турецькомовного військового тексту”. Військова лексика виражає всі поняття, які стосуються військової справи, її характерною рисою є активний розвиток та постійне оновлення лексичного складу (Криворучко, 2021)

Оскільки героїня роману – молода студентка, яка не працює, гарно вчиться, не належить до субкультур та взагалі не спілкується з однолітками, вона не вживає

слова, які б були зрозумілі лише для окремої групи людей. У романі ми спостерігаємо класичне *generation gap*, тобто прірву поколінь:

- *Neler yapıyor sizi kandırmak için?*
- *Tavlamak için mi?*
- *Şimdi öyle mi deniyor?*
- *Evet (Kiremitçi, 2017, с. 45):*
- *Що ж він робить, щоб вас одурманити?*
- *Звабити, чи що?*
- *Невже зараз так говорять?*
- *Еге ж” (Kiremitçi, 2016, с. 45).*

Показовим прикладом використання сленгової лексики є наступним діалог:

- *Babanızı kafaladı yani.*
- *Yani ikna etti manasında mı?*
- *Aynen” (Kiremitçi, 2017, с. 38):*
- *Тобто він урешиті-решит уламав вашого батька.*
- *Инакше кажучи – переконав?*
- *Саме так” (Kiremitçi, 2016, с. 39).*

Сучасний турецький словник позначає дієслово *baymak* як народну мову і пропонує таке значення – той, що викликає нудоту, засмучує, набридає:

- *Kusura bakmayın. Baydım biraz galiba.*
- *Baymak?*
- *Yani çenem düştü, konuyu dağıttım (Kiremitçi, 2017, с. 80):*
- *Пробачте, щось я зафлудила нашу розмову.*
- *Зафлудила?*
- *Тобто забалакалася, роздула проблему з нічого (Kiremitçi, 2016, с. 81).*

У наступному прикладі слово, яке раніше мало тільки пряме значення, у сучасній турецькій мові використовується і в переносному:

- *Salon yıkılıyor tabii...*
- *Yıkılıyor mu? Niye yıkılsın çocuğum salon?*

– *Yani herhalde millet kopmuştur anlamında.*

– *Kopmuş mudur? Nereden?*

– *Yani demek istiyorum ki çok alkış, tezahürat vardır herhalde... Bu kelimeleri de not etmem lazım... Neşeli oluyor... Ben yazıp veririm isterseniz Bayan Rosella... (Kiremitçi, 2017, s. 101):*

– *Зал загорівся...*

– *Загорівся? Дитинко, що значить загорівся?*

– *Тобто народ розійшовся.*

– *Розійшовся? Ніхто не розходився.*

– *Я хотіла сказати: народ, мабуть, перебував в екстазі – оплески, овації... Мені ці слівця варто було б записати... Дуже вони кумедні... Якщо хочете, я для вас якось їх запишу, пані Розело...” (Kiremitçi, 2016, s. 102)*

Пані Розела не відірвана від сучасної культури, а слідкує за усім новим, що з’являється в суспільному житті:

– *Çıkıyor musunuz?*

– *Bazen öyle şeyler söylüyorsunuz ki altmış yıldır İstanbul’a gelmediğinize inanamıyor insan.*

– *Televizyon diye bir şey var Matmazel... (Kiremitçi, 2017, s. 42):*

– *Ви з ним тусуєтесь?*

– *Ви іноді так дивно розмовляєте! Як потім повірити, що ви вже шістдесят років не були у Стамбулі?*

– *Мадемуазель, взагалі-то існує така штука, як телевізор! (Kiremitçi, 2016, s. 42)*

Однак, хоч пані Розела й слідкує за новинами по телевізору, вона досить далека від молодіжної культури:

– *Gerçi **Placebo** plağımız yoktur ama...*

– *Ah, tişörtümden mi anladınız?*

– *Evet, çok güzel bir hanım doğrusu.*

– *Ahahah...*

- *Ne oldu?*
- *Bayan Rosella, kadın değil o. Kendisi grubun solisti.*” (Kiremitçi, 2017, 59):
- *Відверто кажучи, у мене немає платівки Placebo...*
- *Це ви здогадалися з моєї футболки?*
- *Так, дуже симпатична дівчина зображена.*
- *А-ха-ха-хах...*
- *Що трапилося?*
- *Пані Розело, це не жінка. Це сам соліст групи (мається на увазі Брайан Молко) (Кіремітчі, 2016, с. 61).*

Прикладом *generation gap*, тобто прірви поколінь, є наступний діалог:

- *Bence yakışıklı.*
- *Nasıl?*
- *Yüzü biraz **Kurt Cobain**’e benziyor.*
- *Kime?*
- *Bakın tişörtüme.*
- *Bu mu Kurt Cobain? (Kiremitçi, 2017, с. 92):*
- *Як на мене, симпатичний.*
- *З ким його можна порівняти?*
- *Він трохи схожий на Курта Кобейна.*
- *На кого?*
- *Подивіться, ось він, на моїй футболці.*
- *І це Курт Кобейн? (Кіремітчі, 2016, с. 92).*

“*Ben de sizi **Placebo** ve **Şebnem Ferah**’la tanıştırdım bir ara Bayan Rozella*” (Kiremitçi, 2017, 60). – “*Колись познайомлю вас з творчістю групи Placebo та співачки Шибнем Ферех, пані Розело*” (Кіремітчі, 2016, с. 61).

Молоде покоління не розуміється на кумирах минулого століття:

– *Bayan Rosella, cahilliğimi affedin. Ama ikidir söylüyorsunuz, kimdi bu **Weissmuller**?*

– Johnny Weissmuller *sinemada Tarsan'ı ilk canlandıran şahis* (Kiremitçi, 2017, с. 36):

– *Пані Розело, пробачте мені мою необізнаність, але ви вже двічі згадали цього Вайсмюллера, хто він?*

– *Джонні Вайсмюллер першим у кінематографі зіграв роль Тарзана* (Кіремітчі, 2016, с. 35).

Досліджуючи семантичні особливості мовлення, ми звертаємось до семантичного значення мовних одиниць, які описують ставлення суб'єкта мовлення до дійсності. Прикладом використання позитивної конотації є:

– *Çünkü siz gayet **kafa bir kadınsınız.***

– *Nasıl bir kadın?*

– *Kafa bir kadın. Yani kolay anlaşılın, kafa dengi* (Kiremitçi, 2017, с. 24):

– *Це тому, що ви надзвичайно крута жінка.*

– *Яка-яка жінка?*

– *Розумна, розсудлива, швидко мислите* (Кіремітчі, 2016, с. 24).

Прикладом використання негативної конотації може слугувати наступний діалог:

– *Bence gayet **geyik.***

– *Ne geyiği?*

– *Yani şey. Boş laflar işte* (Kiremitçi, 2017, с. 46):

– *А мені здається, повна бридня.*

– *Що, перепрошую?*

– *Ну, як пояснити. Порожні слова, ось* (Кіремітчі, 2016, с.46).

Для молоді є вкрай важливим бути почутим, тому вони схильні використовувати емоційно забарвлену лексику. Дослідивши матеріали, можна впевнено зробити висновок, що сленгова лексика з негативною конотацією переважає у мовленні дівчини Пелін:

– *Durum iyice **sakat...***

– *Ne?*

- *Sakat Bayan Rosella... Yani iyice fenalaşmış.*
- *Bu tabiri de sevmedim ama haklısınız (Kiremitçi, 2017, c. 144):*
- *Ситуація, відверто кажучи, фігова...*
- *Що ви сказали?*
- *Кажу, повна фігня, пані Розело... Тобто, ситуація суттєво ускладнилася.*
- *Ви маєте рацію, хоча ваш вираз мені не сподобався (Кіремітчі, 2016, с. 144).*

Показовим прикладом використання сленгової лексики є наступним діалог:

– *Bilmediğiniz şu ki, böyle bunalımlı genç kız triplerine girdiğim zaman özellikle **gıcık** oluyorum kendime.*

– *Gıcık olmak? Yani şey gibi mi...*

– *Yani kendimden nefret ediyorum. Kendime dışarıdan bakınca gördüğüm manzara hiç hoşuma gitmiyor (Kiremitçi, 2017, c. 125):*

– *Утім, ви не знаєте, що я, юна дурепа, піддаючись цьому депресивному стану, почувуюсь рідкісною заразою.*

– *Що значить зараза? У якому сенсі? Ви хочете сказати, що...*

– *Я ненавиджу себе. Коли дивлюся на себе збоку, то побачене мені геть не до смаку. На мій погляд, у цьому й полягає ваша головна проблема (Кіремітчі, 2016, с. 125).*

Проте дівчина Пелін – студентка, вона навчається і часом може використовувати вишукану лексику:

– *Üzülmeyin, **mukadderat**.*

– *Efendim, ne dediniz?*

– *Üzülmeyin dedim. Mukadderat.*

– *Mukadderat... Mesela bu kelimeyi duymayalı o kadar uzun zaman oldu ki... (Kiremitçi, 2017, c. 15):*

– *Не переймайтесь, така вже фатальність.*

– *Перепрошую, що ви сказали?*

– *Я сказала: “Не переймайтесь, така вже фатальність”.*

– *Фатальність... Скільки ж часу минуло, як я востаннє чула це слово...*
(Kiremitçi, 2016, с. 14)

Через мову пані Розели ми також можемо ознайомитись з деякими архаїзмами:

- *Orada **musahhah** olarak çalışıyordu.*
- *Ne olarak?*
- ***Musahhah** Matmazel... **Redaktör** gibi...* (Kiremitçi, 2017, с. 136):
- *Найчастіше я приходила в друкарню, де він працював оброблювачем.*
- *Ким, перепрошую?*
- *Можна ще сказати обробником, мадемуазель...*
- *Тепер це називається редактор* (Kiremitçi, 2016, с. 136).

Отже, використання сленгової лексики в мовленні молодих людей є закономірним явищем. У той час у мові людей похилого віку можуть бути присутні архаїзми. Саме через сленг можна прослідкувати прірву поколінь та нерозуміння людей старшого віку нових термінів, явищ, понять. Використання сленгової лексики зумовлене бажанням зробити емоційний акцент на предмет розмови, тому мовлення не рідко набуває емоційно-експресивного забарвлення.

2.3. Наявність іншомовної лексики у романі та її походження

Ми живемо у світі, у якому кордони між етносами та націями з часом стають все прозорішими й умовнішими. Таке розмаїття культур та мов, що поширилося Європою у 50-ті рр. ХХ ст. внаслідок процесів глобалізації, набуло з тих часів не лише світового та континентального, а й внутрішньо-національного характеру (Limbach, 2008, 39-40). У цьому контексті слід згадати Німеччину як державу, відому своїм гетерогенним суспільством та широкою “іммігрантською палітрою”. Внаслідок активних міграційних процесів виникають різноманітні культурні та мовні контакти, які зазвичай потрапляють у поле досліджень таких дисциплін як соціо- та етнолінгвістика, а віднедавна й міграційна лінгвістика.

Як відомо, турки є однією із найбільших національних меншин Німеччини. За даними Федерального статистичного відомства, їхня кількість становить близько 3 мільйонів осіб (Statistisches Bundesamt, 2012). Масова міграція турків, що розпочалася

після підписання у 1961 році угоди між ФРН та Туреччиною про залучення іноземних працівників, значно впливає на життя і культуру німців, а також на розвиток німецької мови. Звісно, цей процес прослідковується і в турецькій мові, чим зумовлено так багато слів іншомовного походження.

Турецьке лінгвістичне товариство, *TDK* (Türk Dili Kurumu) є офіційним регулюючим органом турецької мови, заснований 12 липня 1932 р. з ініціативи М. Ататюрка зі штаб-квартирою в Анкарі. Організація виступає в ролі офіційного органу влади з питань мови, сприяє лінгвістичним дослідженням турецької мови. Турецькому лінгвістичному товариству доручається публікація офіційного словника мови, *Güncel Türkçe Sözlük*.

Виданий у 2005 році Словник сучасної турецької мови містить 104 481 статей (*Güncel Türkçe Sözlük*, Турецьке лінгвістичне товариство), з яких близько 14 % присвячено словам іноземного походження. Помітний слід в турецькій лексиці залишила грецька, мова населення завойованої турками Візантії. У лексиці сучасної турецької мови присутні запозичення з арабської, перської, французької, вірменської, англійської, німецької мов. Дослідженням іншомовних запозичень в лексичній системі сучасної турецької мови займалась тюркологиня К. Корнієць. У своїй статті К. Корнієць стверджує, що будь-яка мова, включаючи у свою систему запозичене слово, піддає його всебічному освоєнню, підпорядкуванню його своїй системі законів, що діють у ній, і тенденціям на всіх рівнях мовної структури. Вивчення лексичних запозичень в сучасній турецькій мові дає можливість побачити тенденції розвитку мови в цілому, показати взаємозв'язок внутрішньомовних і екстралінгвістичних причин запозичення сучасності (Корнієць, 2017).

Інтеграція у світове співтовариство, залучення Туреччини в процеси глобалізації сприяє появі великої кількості лексичних запозичень із англійської мови як однієї зі світових мов, мови сучасної міжнародної реклами, мови сучасної науки, засобів масової інформації та Інтернету. Більша частина запозичень належить до спеціальної лексики, яка вважалася периферією літературної мови, однак останнім часом виходить на перший план, займаючи ключові позиції в мовних явищах, стаючи

основою для багатьох активних процесів у лексиці сучасної турецької мови. Більшість запозичень є інтернаціоналізмами, тобто одиницями міжнародного лексичного фонду, при цьому й саме позначуване словом поняття часто носить інтернаціональний характер.

Героїні роману “Молитви лишаються незмінними” говорять між собою турецькою, проте ми знаємо, що ви володіють і іншими мовами. Пані Розела звертається до Пелін, використовуючи форму звертання французького походження *matmazel* або форму звертання німецького походження *fräulein*:

“*Anlayacağına emindim, Matmazel...*” (Kiremitçi, 2017, с. 173). – “*Мадемуазель, я була цілком упевнена, що ви мене зрозумієте...*” (Kiremitçi, 2016, с. 176).

“*İyiyim, Matmazel. Biraz istirahat edersem...*” (Kiremitçi, 2017, с. 174). – “*Усе гаразд, мадемуазель. Мені треба лише трохи віддихатися...*” (Kiremitçi, 2016, с. 177).

“*Fräulein, yani içim o kadar rahatladı ki*” (Kiremitçi, 2017, с. 45). – “*Фройлен, мені стало спокійніше на душі*” (Kiremitçi, 2016, с. 45).

“*Bugün anlatacak takatim yok Fräulein*” (Kiremitçi, 2017, с. 89). – “*Сьогодні я геть не налаштована щось розповідати, мила фройлен*” (Kiremitçi, 2016, с. 89).

Незважаючи на тісне спілкування та різницю у віці, пані Розела зверталась до Пелін на “*siz*”, як вона сама про це говорить у прощальному листі:

“*Birbirimize Fransız mürebbiyeler gibi “siz” şeklinde hitap edimişiz de sevimliydi tabii; hatta bunda unutulmuş bir şiir bile vardı*” (Kiremitçi, 2017, с. 175). – “*Наше спілкування проходило на французький манер, ми завжди користувалися словом “ви”. Такий спосіб спілкування був, ясна річ, гречним, у чомусь навіть поетичним і піднесеним*” (Kiremitçi, 2016, с. 178).

У Словнику сучасної турецької мови слово *fräulein* не зазначено, а от *matmazel* пояснюється як слово французького походження (від *mademoiselle*), що має значення титула, який використовується як заміна “пані” для незаміжніх християнських дівчат. Інше тлумачення: жінка, яка викладає іноземні мови в старовинних садибах.

Часте використання слів французького походження зумовлене освітою, яку отримує Пелін в університеті:

“*Fransız edebiyatı. İkinci sınıftayım. Derslerle bir sorunun yok*” (Kiremitçi, 2017, с. 33). – “Я вивчаю французьку літературу. Вже другий курс. На заняттях в мене не виникає жодних проблем” (Кіремітчі, 2016, с. 33).

– *Ah, vraiment?*

– *Sizi temin ederim* (Kiremitçi, 2017, с. 14):

– *Ah, vraiment?*

– *Заневолю вас* (Кіремітчі, 2016, с. 15): дослівно – справді?

“*Ah, oui, les journeux... Gazete okumadığınızdan bahsediyordunuz*” (Kiremitçi, 2017, с. 16). – “*Ah, oui, les journeux... Ми говорили, що ви не читаете газет*” (Кіремітчі, 2016, с. 15): дослівно – ах, газети..

“*Je sais. Latife yaptım zaten*” (Kiremitçi, 2017, с. 18). – “*Je sais. Це я так жартую*” (Кіремітчі, 2016, с. 17): дослівно – я знаю.

“*Curiosite...*” (Kiremitçi, 2017, с. 28). – “*Curiosite... розпалює цікавість*” (Кіремітчі, 2016, с. 27): дослівно – цікаво.

“*Ben **Gymnasium**'a yeni başlamışım...*” (Kiremitçi, 2017, с. 28). – “*Я щойно почала ходити до **Gymnasium**...*” (Кіремітчі, 2016, с. 27): дослівно – гімназія.

“*Sadece oğlanlar değil, bizim **Gymnasium**'un kızları da var...*” (Kiremitçi, 2017, с. 29). – “*Там були не тільки хлопці, приходили й дівчата з **Gymnasium**...*” (Кіремітчі, 2016, с. 28).

“*Şu çekmede karanfilli sigaralar olacaktı, **si vous voulez***” (Kiremitçi, 2017, с. 38). – “*Он у тій шухлядці мають бути цигарки з ароматом гвоздики, **si vous voulez***” (Кіремітчі, 2016, с. 38): дослівно – якщо ви хочете.

“*Neticede iş yapıyoruz, **n'est-ce pas?***” (Kiremitçi, 2017, с. 20). – “*Зрештою, ми про роботу домовляємось, **n'est-ce pas?***” (Кіремітчі, 2016, с. 19): дослівно – хіба не так?

“*Merdivenden üst kata çıkarken konuştüğümü duydunuz, n'est-ce pas?*” (Kiremitçi, 2017, с. 23). – “Піднімаючись сходами, ви чули мою розмову, *n'est-ce pas?*” (Kiremitçi, 2016, с. 22). (Переклад з французької: *n'est-ce pas* – чи не так?)

“*Aimez-vous Brahms?*” (Kiremitçi, 2017, с. 59). – “*Aimez-vous Brahms?*” (Kiremitçi, 2016, с. 61): дослівно – Ви любите Брамса?

“*Bonne...*” (Kiremitçi, 2017, с. 94). – “*Bonne...*” (Kiremitçi, 2016, с. 94): дослівно – добре.

“*Linet'le dejeuner*” (Kiremitçi, 2017, с. 99). – “Поснідати з Лінет” (Kiremitçi, 2016, с. 100).

“*En general*” (Kiremitçi, 2017, с. 99). – “Взагалі-то” (Kiremitçi, 2016, с. 100).

“*Peut-être*” (Kiremitçi, 2017, с. 118). – “Можливо” (Kiremitçi, 2016, с. 119).

Незважаючи на часте використання французької лексики у мові героїв, ці слова не входять до лексики турецької мови, їх у словнику сучасної турецької мови ми не знаходимо. З цього ми можемо зробити висновок, що використання такої кількості слів французького походження не є розповсюдженим явищем, а лише у мові конкретних героїв.

Пані Розела – німкеня, тому у її турецькій бачимо часте вживання німецьких слів:

“*Zeldacığım, çıkarken kapıyı kapayıver, bitte*” (Kiremitçi, 2017, с. 19). – “Люба Зельдо, прикрій за собою двері, коли будеш виходити з кімнати, *bitte*” (Kiremitçi, 2016, с. 18). (Переклад з німецької: **Bitte** – **будь ласка!** (прохання))

“*Unutmayın, bitte*” (Kiremitçi, 2017, с. 93). – “Не забувайте, *bitte*” (Kiremitçi, 2016, 93).

– *O halde kalın sağlıklıcakla!*

– ***Auf Wiedersehen!***” (Kiremitçi, 2017, с. 39):

– *Todü vşüğü nükrukçüğü!*

– *Auf Wiedersehen*” (Kiremitçi, 2016, с. 40).

– *Nasıl şeyler?*

– *Mütenevvi, Matmazel... Yani mancherlei... Çeşitli...*” (Kiremitçi, 2017, с. 21):

– Тобто?

– Тобто і вам сповна дісталось у цьому житті. Натерпілися... (Кіремітчі, 2016, с. 22)

“*Hele benim gibi ananelere bagh bir Yahudi ailesi serpilmişsin, ayağınızı donk almaya davet eden bir grenzlinie, yani hudut olurcu hep...*” (Kiremitçi, 2017, с. 30) – “Нас виховували, вкладаючи поняття про Granzlinie, інакше кажучи ми росли в суворо визначених межах...” (Кіремітчі, 2016, с. 29)

“*Telefonu unuttuğunuzuzi fart ettim, vielleicht...*” (Kiremitçi, 2017, с. 25)
 “Принустімо, я знала, що ви забули у мене свій телефон, vielleicht...” (Кіремітчі, 2016, с. 24).

“**Mein Gott!** *Şu an neredede peki?*” (Kiremitçi, 2017, 44) – “**Mein Gott!** *Гаразд, і де ж він зараз?*” (Кіремітчі, 2016, с. 42)

“**Mein Gott,** *unutmuşum tamamen!*” (Kiremitçi, 2017, с. 95) – “**Mein Gott,** *я зовсім про нього забула!*” (Кіремітчі, 2016, с. 95)

– Теркі мі?

– **Nein!** (Kiremitçi, 2017, с. 58):

– Реакцію проти них?

– **Nein!** (Кіремітчі, 2016, с. 60)

“**Wunderbar!**” (Kiremitçi, 2017, с. 66) – “**Дивовижно, wunderbar!**” (Кіремітчі, 2016, с. 67)

“**Schön...** *Peki ya diğerleri?*” (Kiremitçi, 2017, с. 42) – “**Schön..** *А як справи з іншими?*” (Кіремітчі, 2016, с. 42).

“**Ja, leider...** *Kalamadık*” (Kiremitçi, 2017, с. 39). – “**Ja, leider...** *Не вдалося нам вберегти свого щастя*” (Кіремітчі, 2016, с. 39).

Перевіривши наявність цих слів у Сучасному словнику турецької мови ми з’ясували, що, незважаючи не певний пласт запозичень з німецької мови, слова, які вказують на згоду, відмову, вигуки не перейшли у турецьку мову та відсутні у словнику.

Чимала кількість англіцизмів використовується також при утворенні складних дієслів за моделлю “англійське слово + турецька допоміжне дієслово *etmek*, *уартак*, *olmak*, *vermek*”, при цьому помітна орієнтація на англійські словотворчі моделі.

Крім слів, які герої використовують спеціально, варто звернути увагу на слова іншомовного походження, які вже давно вкорінились в турецькій мові та стали частиною лексичного запасу, згідно сучасного турецького словника: ***Pardon*** (французьке походження); ***Bravo*** (Kiremitçi, 2017, с. 139) (італійське походження); ***popüler*** (Kiremitçi, 2017, с. 24) (французьке походження, *populaire*); ***alternatif*** (Kiremitçi, 2017, с. 36) (французьке походження, *alternative*); ***jargon*** (Kiremitçi, 2017, с. 24) (французьке походження); ***aktris*** (Kiremitçi, 2017, с. 25) (французьке походження, *aktrice*); ***senarist*** (Kiremitçi, 2017, с. 25) (французьке походження, *scenariste*); ***sinema*** (Kiremitçi, 2017, с. 36) (французьке походження, *cinema*); ***film*** (Kiremitçi, 2017, с. 49) (французьке походження); ***Olimpiyat şampiyonu*** (Kiremitçi, 2017, с. 36) (французьке походження); ***atletik*** (Kiremitçi, 2017, с. 36) (французьке походження, *athletique*); ***komik*** (Kiremitçi, 2017, с. 53) (французьке походження, *comique*); ***fabrikasyon*** (Kiremitçi, 2017, с. 29) (французьке походження, *fabrication*); ***tenis*** (Kiremitçi, 2017, с. 111) (французьке походження, *tennis*); ***romantik*** (Kiremitçi, 2017, с. 157) (французьке походження, *romantique*); ***Dram*** (Kiremitçi, 2017, с. 96) (французьке походження, *drame*) ***tiyatrosu*** (Kiremitçi, 2017, с. 96) (італійське походження, *teatro*); ***polis*** (Kiremitçi, 2017, с. 115) (французьке походження, *police*). Жодне з зазначених слів не змінило свого значення у турецькій мові.

У розмові стосовно медицини, майже усі медичні терміни є запозиченнями з інших мов: ***doktor*** (Kiremitçi, 2017, с. 161) (лікар); ***Endokrinolog*** (Kiremitçi, 2017, с. 55) (ендокринолог); ***Hormonları tetkik eden branş*** (Kiremitçi, 2017, с. 55) – галузь, що обстежує гормони; ***bunlardan birine kortizon adı verildi*** (Kiremitçi, 2017, с. 55) – один із них називався кортизон.

“*Bu has talıktan mustarip insanların hayatını uzattığı kanaatine vardıkları adrenal korteksinin aktif kökünü izole etmeye çalışıyorlardı*” (Kiremitçi, 2017, с. 34). “Вони намагалися виділити активне ядро, можна сказати активний корінь кори

надниркових залоз, це допомогло б у справі порятунку людей, що страждали від цієї тяжкої недуги” (Кіремітчі, 2016, с. 35). Сучасний словник турецької мови зазначає, що усі слова прийшли у турецьку мову з французької.

В процесі аналізу слів іншомовного походження у романі ми дійшли висновків, що найбільше у мові персонажів переважає вживання німецьких, французьких слів. Це зумовлено місцем проживання та життєвим досвідом героїв. У мові героїв запозичення найчастіше використовуються як вигуки, здивування, ввічливі слова прохання, подяки, вітання чи прощання, мовні кліше, вставні слова та погодження або заперечення. Як ми побачили з перекладу, деякі слова відомі настільки, що не потребували перекладу, проте були і ті, де перекладачу варто було використати семантичні трансформації, а саме додавання, для пояснення значення слова.

Висновки до розділу 2

Нами був проведений лінгвокультурологічний аналіз на матеріалі роману Т. Кіремітчі “Молитви лишаються незмінними”, а саме було досліджено лінгвокультурами, слова іншомовного походження та семантичні особливості сленгової лексики у романі. Підбиваючи підсумки лінгвокультурологічного аналізу, нами було виявлено чимало мовних одиниць, які передають культурні аспекти життя турецького народу.

Символічними лінгвокультурами роману є *Türkçe* (турецька мова), *Istanbul* (місто Стамбул), *ikram* (зустріч гостя; подарунок; знижка; пропозиція), *misafirlik* (гостинність). Ці поняття найчастіше були предметом розмови героїв, з чого ми можемо зробити висновок про їх важливість у турецькій культурі.

Лінгвокультурами-реаліями є згадки про діячів мистецтва, а саме музикатів *Şebnem Ferah, Teoman, Ahmet Özhan* та поетів *Ahmet Hakim, Yahya Kemal, Yunus Emre*.

Багато символічних лінгвокультурами соціально-національної поведінки прослідковуються у романі. Це ввічливі слова, побажання, вітання, прощання, прохання, подяка, слова скорботи.

Оскільки роман висвітлював міжособистісні стосунки, більшу частину лінгвокультурам замають тропеїчні і фігуральні лінгвокультурами, тобто епітети, порівняння, метафори, перифрази; лінгвокультурами-фразеологізмами. Специфіка осмислення турецьким народом різних сторін національного життя знайшла своє втілення в культурному вимірі лінгвокультурам-фразеологізмів, які вносять своєрідність до семантичної системи турецької мови.

Молодіжний сленг у мовленні молодих людей є органічним та зрозумілим для молоді, у той час як молодіжний сленг у мовленні людей похилого віку набуває комічного ефекту. На мовлення персонажів впливає приналежність до певної групи людей. Оскільки героїня роману не належала до будь-яких субкультур, в її мовленні відсутні жаргонізми та лексика, яка б могла бути незрозумілою для звичайних людей. Пелін надає перевагу експресивній лексиці, зокрема негативно забарвленій.

Героїні звертаються одна до одної, використовуючи звертання, притаманні французькій та німецькій мовам. В мовленні пані Розели часто можна почути слова німецького походження: *bitte, mancherlei, vielleicht, ja, leider, auf Wiedersehen, schön, mein Gott, nein, wunderbar*. Вона володіє французькою, тому часто вживає слова французького походження: *vraiment, oui, les journeux, je sais, curiosité, si vous voulez, n'est-ce pas, aimez-vous Brahms, bonne, peut-être*. Також у романі було виявлено слова іншомовного походження, які вже давно стали частиною турецької лексики. Нами було підтверджено, що у медичній термінології у турецькій мові переважають слова іншомовного походження.

ВИСНОВКИ

Переважна більшість лінгвістів, соціологів, антропологів вважає мову основним компонентом культури. Усі здобутки та прояви культури передаються усно чи письмово за посередництвом мови від покоління до покоління. Лінгвокультурологія – наука, яка поєднує багато суміжних наук з метою дослідження культурної спадщини конкретного народу, що закріпилась у його мові. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту описує різнорівневі мовні одиниці, що вказують на певне культурне тло, представлене в тексті (мовні одиниці, символи, стійкі образні порівняння, фразеологічні одиниці, лінгвокультуреми).

У першому розділі нами було проаналізовано першоджерела, які були передумовою формування лінгвокультурології, праці іноземних, вітчизняних науковців на різних етапах розвитку дисципліни. Завдяки аналізу та синтезу вдалося охопити велику кількість теоретичного матеріалу, що допомогло зрозуміти яким чином ми можемо провести лінгвокультурологічний аналіз роману.

Нами було досліджено теоретичні засади лінгвокультурології. Теоретичне підґрунтя для лінгвокультурології сформували Й. Гердер, В. фон Гумбольдт, Г. Пауль, Г. Штайнталь, Й. Вайсгербер, Ф. Боас, Е. Сепір, Б. Ворф, О. Потебня. Серед сучасних лінгвістів, мовознавців та філософів можна виокремити Ф. Шаріфіана, З. Зальцмана, О. Селіванову, А. Вежбицьку. Чимало українських мовознавців займається дослідженнями зв'язку між мовою та культурою, наприклад, В. Жайворонок, В. Ужченко, Л. Мацько, С. Єрмоленко, В. Кононенко, І. Голубовська, К. Тищенко.

Нами було розглянуто різні підходи до вивчення лінгвокультурології. Більшість дослідників, а саме В. Кононенко, Л. Мацько, О. Хроленко вважають, що мова і культура – це дві взаємопов'язані системи, які є наслідком діяльності народу або окремих його представників. Роботи сучасних українських і турецьких учених спрямовані на дослідження проявів культурно-національного колориту турецької нації у мові. Однак варто зауважити, що ґрунтовний аналіз етнокультурних лексем із виокремленням етимологічних, історичних ознак і сучасних конотацій із залученням

методологічного апарату етнолінгвістики, лінгвокультурології та інших галузей лінгвістики, як в українських лінгвістичних дослідженнях, так і у турецьких, є відсутнім.

У турецькому мовознавстві лінгвокультурологією займались літератор З. Гьокальп, антрополог Б. Гювенч, професор М. Доган, професорка Б. Акарсу, професор І. Кафесоглу, журналіст та публіцист О. Туран, професор педагогічного факультету університету Ерджіес А. Гьочер, історик літератури, критик і викладач М. Каплан, фахівець з історії літератури Н. Банарли, мовознавець Д. Гюнай, письменник та лінгвіст М. Озкан, дослідник турецької мови Ш. Юналан. Серед українських тюркологів насамперед слід зазначити праці І. Покровської, І. Каціон, Т. Тімкової, К. Каші, Є. Мініахметової, О. Пишньохи, К. Тищенко, О. Борух, Г. Шаглі.

Мовна картина світу відбивається у свідомості людей через призму мовних та культурно-національних особливостей. Мовна картина – індивідуальна, оскільки створена мовною свідомістю певного етносу, змінюється дуже повільно. Її ще часто характеризують, як інтерпретація дійсності, яка втілена в мові і виявляється за допомогою концептів.

У другому розділі нашої роботи було розглянуто ключові елементи лінгвокультурологічного аналізу, а саме виокремлення лінгвокультурем на матеріалі роману “Молитви лишаються незмінними”. Проаналізувавши роботи іноземних та вітчизняних лінгвістів було виявлено декілька запропонованих стратегій і визначено важливість проведення аналізу в цілому.

Провівши лінгвокультурологічний аналіз роману “Молитви лишаються незмінними”, було знайдено багато символічних елементів, які презентують колорит, атмосферу, менталітет турецького народу. У романі присутні символічні лінгвокультурами. Прикладами символічних культурем є *Türkçe* (турецька мова), що виступає невід’ємною частиною турецької культури; *İstanbul* (місто Стамбул), що розглядається не тільки як топонім – у географічному та історичному плані, а й як текст, що має свій код культурних посилань, як образ, метафора, символ. Т. Кіремітчі вводить до тексту топографічні елементи *Beyoğlu* (району Бейоглу), *Büyükkada*

(острів Бююкада), *Boğaz* (протока Босфор), історичні пам'ятки, такі як *Galata Külesi* (Галатська Вежа), які є невід'ємними елементами опису міста. До символічних лінгвокультурам також зараховуємо поняття *ikram* (зустріч гостя; подарунок; знижка; пропозиція) та *misafirlik* (гостинність).

Нами було виокремлено лінгвокультурами-реалії. До них ми зараховували діячів мистецтва: музикати *Şebnem Ferah, Teoman, Ahmet Özhan* та поети *Ahmet Hakim, Yahya Kemal, Yunus Emre*. Через великий внесок в культурне життя, мову, традиції, поширення думок про любов до ближнього Юнус Емре є відомою постаттю не лише у Туреччині, але й за кордоном, адже героїня читала його вірші саме у перекладі.

Нами було розглянуто форми мовного етикету. До символічних лінгвокультурам соціально-національної поведінки було зараховано привітання: *merhaba* (привіт), *hoş geldiniz* (ласкаво прошу); відповідь на привітання: *hoş bulduk* (приємно познайомитися); *buyrun* (прошу); подяка: *teşekkür ederim* (дякую), відповідь: *rica ederim* (будь ласка); прохання: *lütfen* (будь ласка); вибачення: *kusura bakmayın* (не звертайте увагу на недолік, тобто вибачте); *nasılsınız?* (як ви?); звертання до жінок: *Bayan, Hanım* (пані); звертання до чоловіків: *Bey, Bay* (пан); звертання до молодих дівчат: *Küçükhanım* (пано); побажання: *sıhhatle kal* (бувай здорова); фрази-вияви скорботи: *Allah rahmet eylesin* нехай спочиває з миром (нехай надасть Аллах їй вічний спокій), *ışıklar içinde yatsın* (нехай спочине вона у світлі вічному), *toprağı bol olsun* (земля пухом) *ruhu şağ olsun* (нехай спочине її світла душа). У романі ми також можемо відслідкувати використання зменшувально-пестливих звертань: *Zeldacığım* (люба Зельдо), *Pelinciğim* (люба Пелін), *çocuğum* (дитинко), *Aldocuğum* (коханий Альдо).

Як народні семантичні конструкції часто зустрічаються слова, пов'язані з іменем Аллаха: *Allah Allah...* (Боже, Боже...), *vallahi* (чесне слово), *haу Allah...* (ой, Боже), *haу Allah* (ой, Господи), *Valla* (їй Богу), *maşallah* (їй Богу; чудово; молодець), *İnşallah...* (дай Боже; сподіваюсь), *Allah için* (заради Бога), *Estağfurullah...* (ну що ви таке кажете, оближте). Вирази не несуть жодного релігійного сенсу, а існують у турецькій мові як мовні кліше.

Нами було досліджено тропеїчні і фігуральні лінгвокультуреми, які виступають епітетами: *güzel İstanbul* (красень Стамбул), *rahmetli babaannem* (моя покійна бабуся), *gizli polis* (таємна поліція), *muzip bir şeyler* (іронічні речі, смішні); порівняннями: *kar gibi beyaz* (білий, як сніг), *siyasetçiler gibi cevap verdiniz* (ви відповіли як політики), *biz de salak gibi inanıyoruz* (а ми, мов дурні, віримо), *cetvel gibi* (рівному як лінійка), *süs gibi* (як прикраса), *su gibi bir Fransızca konuşuyor* (вона добре говорить французькою, говорить так, як тече вода – швидко, вільно); метафорами: *kalbimin sıkıştığını, vapurdaki paniğin büyüyerek döndüğünü hissettim* (я знову відчула, як у мене стислося серце, паніка, що почалася на паромі, охопила мене з новою силою), *Linet'in gözlerinin büyüdüğünü fark ettim* (в цей момент я помінила, як у Лінет округлилися очі).

Досліджуючи лінгвокультуреми-фразеологізми, ми зауважили, що майже усі вони мають схожу структуру – поєднання іменників з дієсловами: *ayakta kalmayın* (не стійте на ногах, тобто сідайте), *başınıza geldi* (спало на думку); *içim o kadar rahatladı ki* (моя середина розслабилась, тобто на душі так легко стало); *hudut olurdu hep* (завжди були кордони, тобто ми росли в суворо визначених межах); *hemşireye haber ver hemen* (негайно дай новину медсестрі, тобто повідом медсестру), *gözünüzü seveyim rahat edin* (мені так подобаються ваші очі, розслабтеся, тобто почувайтеся як вдома); *laf aramızda* (між нами кажучи); *gözleriniz mi doldu sizin* (ваші очі повні, тобто ви от-от розплачетесь (мається на увазі очі, повні сліз); *başınıza geldi galiba* (вам спало на думку напевно, дослівно: прийшло в вашу голову).

Нами було досліджено як молодіжний сленг, який використовувала Пелін, так і деякі архаїзми, які були присутні у мовленні пані Розели. В процесі аналізу семантичних особливостей сленгової лексики у романі ми дійшли висновків, що молодіжний сленг у мовленні молодих людей є органічним та зрозумілим, у той час як молодіжний сленг у мовленні людей похилого віку набуває комічного ефекту. Також на мовлення персонажів впливає приналежність до певної групи людей. Оскільки героїня роману, особливості мовлення якої ми досліджували, не належала

до будь-яких субкультур, в її мовленні відсутні жаргонізми та лексика, яка б могла бути незрозумілою для звичайних людей. Ми також зауважили наявність експресивної лексики у мовленні Пелін та чисельну перевагу негативно забарвленої лексики у мовленні головної героїні: *yamulmak* (офігіти), *kasmayın kendinizi* (не варто так паритися), *kafaladı* (уламав), *baydım* (зафлудила), *sakat* (фігова).

Нами було визначено наявність слів іншомовного походження у романі. Найбільше у мові персонажів переважає вживання німецьких: *bitte* (будь ласка), *mancherlei* (різні), *vielleicht* (можливо), *ja* (так), *leider* (на жаль), *auf Wiedersehen* (до побачення), *schön* (гарний), *mein Gott* (Боже мій), *nein* (ні), *wunderbar* (чудово) та французьких слів: *vraiment* (насправді), *oui* (так), *les journeux* (журнали), *je sais* (я знаю), *curiosité* (цікавість), *si vous voulez* (якщо ви хочете), *n'est-ce pas* (чи не так; хіба ні), *aimez-vous Brahms* (ви любите Брамса), *bonne* (добре), *peut-être* (можливо). Це зумовлено місцем проживання та життєвим досвідом героїв. У мові героїв запозичення найчастіше використовуються як вигуки, здивування, ввічливі слова прохання, подяки, вітання чи прощання, мовні кліше, вставні слова та схвалення або заперечення. Також у романі було виявлено слова іншомовного походження, які вже давно стали частиною турецької лексики (*pardon, bravo, popüler jargon, aktris, senarist, sinema, film, Olimpiyat şampiyonu, atletik, komik, fabrikasyon, tenis kulübü, romantik, Dram tiyatrosu, polis*). Ми виявили, що у медичній термінології у турецькій мові переважають слова іншомовного походження: *doktor* (лікар), *endokrinolog* (ендокринолог), *hormonları* (гормони), *branş* (галузь), *kortizon* (кортизон), *adrenal* (адреналін).

Таким чином роман містить символи, словесні образи, специфічну лексику, притаманну турецькій культурі. Мовна картина світу турків формується за допомогою символів, лінгвокультурем, які передають національну специфіку. Більшість виявлених лінгвокультурем мають символічне значення для турків та репрезентують їхню культуру та менталітет.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алімжанова, Г. (2010) Порівняльна лінгвокультурологія: взаємодія мови, культури та людини. Алмати, 300 с.
2. Беценко, Т. (2019) Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту в парадигмі сучасних наукових студій: базові поняття. ISSN 2409-1154 Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету №38, том 3.
3. Беценко, Т. (2017) Аналіз художнього тексту: лінгвокультурологічний підхід. Записки з українського мовознавства. Випуск №24, С. 247 – 253.
4. Вайсгербер, Й. (1993) Мова та філософія. Питання мовознавства. Випуск № 2, С. 114-125.
5. Вільчинська, Т. (2014) Концепт “лелека” в українській етнонаціональній картині світу. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка.
6. Воробйов, В. (2008) Лінгвокультурологія (теорія та методи): монографія. Москва: РУДН, 336 с.
7. Гапченко, О. (2011) Учення про внутрішню форму слова та його розвиток у контексті сучасної когнітивної лінгвістики. Київ: Навчально-науковий інститут філології Київського національного університету імені Т. Шевченка.
8. Голубовська, І. (2010) Етнічні особливості української національно-мовної картини світу. Київ: Навчально-науковий інститут філології Київського національного університету імені Т. Шевченка.
9. Грещук, В. (2009) Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія (Мовознавство) Випуск 21-22. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 220 с.
10. Єрмоленко, С. (2009) Мовно-естетичні знаки української культури. Київ: Інститут української мови НАН України, 352 с.
11. Жаботинська, С. (2008) Принципи лінгвокогнітивного аналізу та феномен полісемії. Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. Чернівці: Книги 21, С. 357-368.

12. Жайворонок, В. (2010) Українська етнолінгвістика: нариси. Київ: Довіра, 262 с.
13. Живіцька, І. (2010). Мовна картина світу як відображення реальності. Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету, Випуск №4, С. 20–25.
14. Загнітко А., Богданова І. (2017) Лінгвокультурологія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів Видання №3. Вінниця: Донецький національний університет імені В. Стуса, 287 с.
15. Іваненко, Н. (2009) Національна мовна картина світу засобами вираження моральних цінностей (на матеріалі англійської та української мов). Мовні і концептуальні картини світу Збірник наукових праць. Випуск №26, частина 1.
16. Каціон, І. (2018) Семантичні особливості вербалізації концептів життя і смерть у турецькій мовній картині світу: дисертація к. філол. н.: 10.02.13. Київ, 237 с.
17. Каша, К. (2010) Монографія: Тюркська міфологічна лексика як фрагмент мовної картини світу: Київ-Умань: Софія, 80 с.
18. Кіремітчі, Т. (2016) Молитви лишаються незмінними. Запоріжжя: Алемак, 182 с.
19. Кононенко, В. (2004) Концепти українського дискурсу. Київ-Івано-Франківськ: Плай, 248 с.
20. Кононенко, В. (2008) Українська лінгвокультурологія: Навчальний посібник. Київ-Івано-Франківськ: Плай, 327 с.
21. Кононенко, В. (2008) Мова в контексті культури. Київ-Івано-Франківськ: Плай, 390 с.
22. Корнієць, К. (2017) Іншомовні запозичення в лексичній системі сучасної турецької мови. Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна” Випуск 67, Острог: НаУОА, С. 152–154.
23. Костюк, А. (2009) Зв’язок мови, культури, мислення та літератури: погляди деяких турецьких мовознавців. Вчені записи Таврійського національного університету імені В. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том №22, С. 143–148.

- 24.Криворучко, І. (2021) Лексичні та граматичні особливості турецькомовного військового тексту. Кваліфікаційна робота магістра з тюркської філології, Київ: Київський національний лінгвістичний університет. РІК?
- 25.Лисиченко, Л. (2009) Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків: “Основа”, 191 с.
- 26.Мацько, Л. (2010) Актуальність лінгвокультурологічних ідей К. Фослера. Актуальні проблеми слов’янської філології. С. 437–443.
- 27.Мацько, Л. (2011) Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту. Культура слова. Випуск №75, С. 56-66.
- 28.Мацько, Л. (2009) Українська мова в освітньому просторі: навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр”. Київ: Видавництво національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, 606 с.
- 29.Медвідь, Н. (2009) Лінгвокультуреми в українській соціально-психологічній прозі першої половини 20 ст.: автореферат дисертації, Київ, 25 с.
- 30.Мизин, Т. (2013) Семантичні аспекти американського молодіжного сленгу. Вісник Харківського національного університету імені В. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов, С. 87-91.
- 31.Мініахметова, Є. (2011) Ідеографічний аналіз фразеологічних одиниць із значенням “релевантність/нерелевантність висловлювання” у сучасній турецькій мові. Мова і культура. Випуск №14, С. 174–181.
- 32.Мова в суспільстві: семантика, синтактика, прагматика. За ред. Мацюк, Г., Митник, І., Новикової, О. (2019), Варшава–Львів–Мюнхен: Wydawnictwo KLU: Lublin.
- 33.Пишньоха, О., Покровська, І., (2018) Дослідження взаємозв’язку мови та культури у працях українських тюркологів і турецьких лінгвістів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія, № 33.
- 34.Покровська, І. (2016) Діалектика релігійного і світського в турецькому мовно-культурному просторі: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 376 с.

35. Полозок, Д. (2022) Семантичні особливості сленгової лексики сучасної турецької мови (на матеріалі роману Туна Кіремітчі “Молитви лишаються незмінними”), Київ: Видавничий центр Київського національного лінгвістичного університету. С. 162-164.
36. Потапенко, О. (2015) Історія становлення лінгвокультурології як нової лінгвістичної науки. Теоретична і дидактична філологія. Випуск №19, С. 251–266.
37. Потапенко, О. (2016) Українська лінгвокультурологія, Київ: Міленіум, 367 с.
38. Потебня, О. (1913) Думка та мова. Харків: Знання, 205 с.
39. Радзієвська, Т. (2014) Мовна особистість, мовна гра, лінгвістичні концепти крізь призму роману В. Набокова “The Real Life of Sebastian Knight”. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія, Випуск № 1, том №17, С. 146-155.
40. Селіванова, О. (2004) Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ-Черкаси: Брама, 276 с.
41. Селіванова, О. (2008) Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля, 711 с.
42. Семчинський, В. (1988) Загальне мовознавство. Київ: Вища школа, 327 с.
43. Сіленко, Н. (2015) “Вербалізація концепту *праця* в турецькій мовній картині світу” Одеса: Одеський лінгвістичний вісник.
44. Сорокін, С. (2018) Практична граматики турецької мови. Частина перша. Навчальний посібник (Препринт). Київ: Видавничий центр КНЛУ, 358 с.
45. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів (2006) За загальною редакцією доктора філологічних наук, професора В. Дубічинського. Харків: ВД “ШКОЛА”, 1008 с.
46. Тищенко, К. (2014) Вербалізація концепту батьківщина /*vatan* в турецькій мові. Мовні і концептуальні картини світу. Випуск №50, С. 451-456.
47. Тімкова, Т. (2014) Макроконцепт атмосферні явища у турецькій мовній картині світу. Автореферат дисертації, Київ.

- 48.Тімкова, Т. (2020) Специфіка вербалізації концепту дощ у турецькій мовній картині світу. Закарпатські філологічні студії, Випуск 13. Том 1.
- 49.Хомаєва, А. (2013) Лінгвокультурологічна компетенція як компонент сучасного навчання англійської мови. ІХ Всеукраїнська науково-методична конференція студентів і молодих науковців “Прикладна лінгвістика: проблеми та рішення”.
- 50.Хорошун, О. (2011) Мовна та концептуальна картини світу в дослідженнях сучасної лінгвістичної науки, Глухівські наукові читання-2011, Міжнародна науково-практична конференція, Глухів: Редакційно-видавничий відділ Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка, с. 241–246.
- 51.Шаповал, А. (2015) Китайська та турецька картини світу крізь призму української та англійської лінгвокультур на матеріалі романів П. Бак “Імператриця” та П. Загребельного “Роксолана”. Одеса: Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Ушинського”.
- 52.Шарманова, Н. (2015) Етнолінгвістика: навчальний посібник для студентів факультету української філології; за ред. Ж. Колоїз, Кривий Ріг: НПП Астерікс, 192 с.
- 53.Штерн, І. (1998) Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник. Київ: Артєк, 336 с.
54. Akarsu, B. (1998) Dil-Kültür Bağlantısı, İstanbul: İnkılapYayınevi, s. 88–89.
- 55.Doğan, M. (2003) Dil, Kültür, Yabancılaşma.
- 56.Gökalp, Z. (1975) Türkçülüğün Esasları, İstanbul: Sebil Matbaacılık, s. 27.
- 57.Güvenç, B. (1994) İnsan ve Kültür (6. baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 96.
- 58.Güvenç, B. (2002) Kültürün ABC’si (2. baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- 59.Günay, D. (2004) Dil ve İletişim. İstanbul: Multilingual, 282 s., s.7.
- 60.Kafesoğlu, İ. (1998) Türk Milli Kültürü, İstanbul: Ötüken Yayınları, s. 16.
- 61.Kaplan, M. (2010) Kültür ve Dil (26. baskı), İstanbul: DergahYayınları.

62. Kiremitçi, T. (2017) Dualar Kalıcıdır. İstanbul: Şefik Matbaası / Marmara Sanayi Sitesi, 177 s.
63. Limbach, J. (2008) Hat Deutsch eine Zukunft: Unsere Sprache in der globalisierten Welt. Orig.-Ausg. München: Beck, 106 S.
64. Özkan, M. (2008) İnsan İletişim ve Dil İstanbul: 3F Yayınevi, 175 s.
65. Salzmänn, Z. (2012) Language, Culture and Society. USA: Westview Press, 434 p.
66. Sharifian, F. (2017) Cultural Linguistics. Ethnolinguistic. Lublin, p.33-61.
67. Ünalán, Ş. (2005) Dil ve Kültür. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 254 s.
68. Turan, O. (1980) Tarihi Akış İçinde Din ve Medeniyet, İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
69. Академічний словник української мови URL: <http://sum.in.ua/s/slengh>
70. Борух, О. (2009) Джерела крилатих висловів в українській та турецькій мовах URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=apyl_2009_18_7
71. Енциклопедія сучасної України URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=55509
72. Єврейська еміграція з Німеччини до Туреччини. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0/s-9874>
73. Гайдеггер, М. (1938) Час картини світу URL: <https://uadoc.zavantag.com/text/24033/index-1.html>
74. Походження турецької лексики URL: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:TurkishVocabulary.png>
75. Снітко, О. (2008) Коди культури у мовній об'єктивації дійсності. URL: http://philology.knu.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_1/115_121.pdf
76. Словник турецької мови <https://sozluk.gov.tr/> .

- 77.Шаглі, Г. (2008) Мова у ролі індикатора культурної орієнтації етносу (на прикладі турецької мови). Сходознавство, № 44. С. 145-158. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/20778>
- 78.Banarlı, N. (2010) Bir Dil Nasıl Güzelleşir. URL: <http://www.nihadsamibanarli.com/bir-dil-nasil-guzellesir>
- 79.Göçer, A. (2012) Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine. URL:http://turkoloji.cu.edu.tr/ali_gocer_dil_kultur_iliskisi.pdf
- 80.Snyder T. (2022) “Timothy Snyder: The Making of Modern Ukraine” URL: <https://www.youtube.com/user/YaleCourses>
- 81.Statistisches Bundesamt (2012) 10,7 Millionen Migranten aus 194 Ländern leben in Deutschland:news aktuell. URL: <https://www.presseportal.de/>.

ÖZET

Filolojik arařtırmaların en yeni alanlarından biri kültürdilbilim arařtırmalardır. Bu, bir halkın kültürünün dilindeki ve konuřma etkinlięindeki tezahürlerini, dilin Kltrdilbilimde kültür unsurlarını koruduęu ve bunları metinler aracılıęıyla iletteęi yolları, araçları ve biçimleri inceleyen bir dil bilimi dalıdır.

Yüksek lisans tezi bir giriř, iki bölüm, sonuç, kullanılmıř literatür listesi ve Türkçe açıklamalardan oluřmaktadır.

Giriř, arařtırma konusunu seçmenin uygunluęunu, alaka düzeyini doęrular, nesneyi ve konuyu tanımlamaktadır, arařtırmanın amacını ve görevini, bilimsel yenilięi ana hatlarıyla belirtmektedir, arařtırma yöntemlerini ve elde edilen sonuçların pratik önemini açıklamaktadır.

“Kültürdilbilim alıřmalarının Teorik Yönleri” adlı birinci bölümde, kültürdilbilim’nin teorik temelleri tanımlanmakta, kültürdilbilim çalıřmasına çeřitli yaklařımlar incelenmekte ve kültürdilbilim kavramı arařtırılmaktadır.

“Dualar kalıcıdır” romanının kültürdilbilim zmlemesi” adlı ikinci bölümde romandaki dil kültürünün kullanım özellikleri arařtırılmakta, modern Türk dilinin argo söz varlıęının varlıęı tespit edilmekte, anlamsal özellikleri arařtırılmakta, yabancı kökenli kelimelerin varlıęı takip edilmekte ve yabancı alıntı kelimelerin anlamsal özellikleri açıklanmıřtır.

Kültürdilbilim, belirli bir etnik grubun kültürel mirasını incelemek için dięer bilimleri içeren bir disiplindir. Bugün, keřiřme noktalarında temelde yeni bilimsel ynlerin yaratıldıęı belirli bilgi alanlarının bir entegrasyonu olmaktadır. Benzer Őekilde kültürel çalıřmalar ve dilbilimden yola çıkarak kültürdilbilim çalıřmalar ortaya çıkmaktadır.

Kültürdilbilim, dil ve kültür arasındaki etkileřimin sonucudur.

Kültürdilbilim zmlemesi, etnik gerçeklięi iřaretleme aracı olarak hizmet eden, açıkça ifade edilmiř bir ulusal renge sahip olan, yeniden üretilmiř gerçekliklere yönelen ve dünyanın ulusal resminin belirteçleri olarak hizmet eden dil birimlerinin belirlenmesinden oluřmaktadır.

Dil içi dünya görüşü, bir kişinin zihnindeki gerçekliği dil prizması ve konuşmacılarının ulusal, tarihi ve kültürel özellikleri aracılığıyla yansıtmının belirli bir yolunun sonucudur. Dil içi dünya görüşü, bir kişinin duyguları, fikirleri, algısı ve düşüncesi üzerine kuruludur, davranış normlarını, kavramların oluşumunu ve genelleşmesini etkileyen bir değerler sistemi belirlemektedir.

Türk dilbiliminde yazar Z. Gökalp, antropolog B. Güvenç, profesör M. Doğan, profesör B. Akarsu, profesör I. Cafesoğlu, gazeteci ve yayıncı O. Turan, profesör A. Göçer, edebiyat tarihçi ve öğretmen M. Kaplan, edebiyat tarihi uzmanı N. Banarlı, dilbilimci D. Günay, yazar ve dilbilimci M. Özkan, Türk dili araştırmacısı S. Yunalan gibi dilbilimciler kültürdilbilim çalışmalarıyla uğraşmaktadır. Ukrayna dilbiliminde I. Pokrovska, I. Katsion, T. Timkova, K. Kaşa, E. Miniahmetova, O. Pişnyoha, K. Tışçenko, O. Boruh, G. Şaglı gibi Türkologların çalışmaları dikkat çekicidir.

“Dualar kalıcıdır” romanının kültürdilbilim çözümlemesi yapıldıktan sonra Türk halkının rengini, atmosferini ve zihniyetini yansıtan birçok sembolik unsur bulundu.

“Dualar kalıcıdır” romanında sembolik dil kültürleri vardır: *Türkçe, İstanbul şehri, ikram* (misafir karşılama, hediye, indirim), *misafirlik*; kültürdilbilim semboller (sanatçılar: *Şebnem Ferah, Teoman, Ahmet Özhan* gibi müzisyenler ve *Ahmet Hakim, Yahya Kemal, Yunus Emre* gibi şairler); sosyal-ulusal davranışın sembolik kültürdilbilim ifadeleri: kibar sözler (*nasılsınız, hoş bulduk, rica ederim, kusura bakmayın*), dilekler (*sıhhatle kal*), selamlar (*Merhaba, hoş geldiniz*), istekler (*lütfen*), teşekkürler (*teşekkür ederim*), üzüntüler (*Allah rahmet eylesin, ışıklar içinde yatsın, toprağı bol olsun, ruhu sağ olsun*), küçültme (*Zeldacığım, Pelinciğim, çocuğum, Aldocuğum*), hatip (*Bayan, Hanım, Bey Bay, Küçükhanım*).

Romanın yazarı T. Kiremitçi'nin *Beyoğlu, Büyükkada, Boğaz, Galata Külesi*'nin topografik unsurlarını, şehrin betimlenmesinin temel unsurları olan metne dahil ettiğini belirtmiştik.

Semantik yapılar olarak, Allah'ın adıyla ilgili kelimeler sıklıkla bulunur: *Allah Allah, vallahi, hay Allah, Valla, maşallah, İnşallah, Allah için, Estağfurullah*. Görüldüğü gibi ifadeler dini bir anlam taşımamakta, Türkçede dilsel klişeler olarak bulunmaktadır.

“Dualar kalıcıdır” romanında yabancı kökenli kelimelerin varlığını tespit ettik. Karakterlerin diline Almanca hakimdir: *bitte* (lütfen), *mancherlei* (farklı), *vielleicht* (belki), *ja* (evet), *leider* (maalesef), *auf Wiedersehen* (güle güle), *schön* (hoş), *mein Gott* (Aman Tanrım), *nein* (hayır), *wunderbar* (harika) ve Fransızca kelimeler: *vraiment* (aslında), *oui* (evet), *les journeux* (dergiler), *je sais* (biliyorum), *curiosité* (merak), *si vous voulez* (isterseniz), *n'est-é pas* (değil mi), *aimez-vous Brahms* (Brahms'ı sever misiniz), *bonne* (iyi), *peut-être* (belki). Bu, kahramanların ikamet yeri ve yaşam deneyimi ile belirlenir. Kahramanların dilinde, ödünclemeler çoğunlukla ünlem, kibar istek sözcükleri, teşekkür, selamlama veya veda, dil klişeleri, ünlemler ve onay veya inkar olarak kullanılmaktadır.

Romandaki argo söz varlığının anlamsal özelliklerini inceleme sürecinde gençlerin konuşmalarındaki gençlik argosunun anlaşılır olduğunu, yaşlıların konuşmalarındaki gençlik argosunun ise komik bir etki kazandığını gördük. Ayrıca romanın kahramanının konuşmasında etkileyici kelimelerin varlığını ve *yamulmak, kasmayın kendinizi, kafaladı, baydım, sakat* gibi olumsuz renkli kelime dağarcığının sayısal avantajını fark ettik.

Ayrıca romanda *pardon, bravo, popüler jargon, oyuncu, senarist, sinema, film, Olimpiyat şampionu, atletik, komik, fabrikt, tenis klübü, romantik, Dram tiyatrosu, polis* gibi uzun zamandan beri Türkçe söz varlığının bir parçası olan yabancı kökenli kelimelere de rastlanmaktadır. Türkçe tıbbi terminolojiye *doktor, endokrinolog, hormonları, branş, kortizon, adrenal* gibi yabancı kökenli kelimelerin hakim olduğunu gördük.

Böylece roman, Türk kültürünün doğasında olan sembolleri, sözlü imgeleri, belirli sözcükleri içermektedir. Türk dili içi dünya görüşü, sembollerin yardımıyla, ulusal özgüllüğü aktaran dilsel kültürle oluşturulmaktadır. Kültürdilbilim bulguların çoğu Türkler için sembolik bir anlam taşımakta ve onların kültür ve zihniyetini temsil etmektedir.